

TELEPÜLÉSTERV 2026

3

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

partnerségi dokumentáció

MAGYARHERTELEND

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK
2026

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

1. VIZSGÁLAT

1.1 Magyarhertelend fejlődésének történeti leírása

1.2 Tájtörténet, természet, táj, tájhasználat - településhálózat és településszerkezeti összefüggések

1.3. Településkép és utcaképek

1.4. Településszerkezet és területhasználat

1.5. Településkarakter: telekszerkezet és telekhasználat, beépítési mód és épülettípusok

1.6 Védettségek

1.6.1 Magyarhertelend műemlékei (országos védettség)

1.6.2 Helyi védettségek

1.7 Az Épített örökségi értékek elemzése

1.8 Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

2 VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

2.1 Településhálózati és tájhasználati változás

2.2 Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

2.3 Infrastrukturális változás

2.4 Népesség, életmód, társadalom, kultúra változása

3 HATÁSELEMZÉS

3.1.Történeti településhálózati következmények

3.2 Természeti, táji hatások

3.3 A településkép feltárulásának változásai

3.5 Történeti térbeli rendszerek alakulása

3.6 Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

3.7 Településkarakter változásának hatásai

3.8 Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

3.9 Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

3.10 Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

3.11 Értékvédelmi terv

4 NYILATKOZAT

6 MELLÉKLETEK/ÉRTÉKLELTÁR

6.2 É 1. Melléklet Magyarhertelend örökségvédelmi hatástanulmányához

BEVEZETÉS

A kulturális örökségvédelmi hatástanulmány az örökségvédelmi munkát megalapozó szakmai anyag, mely a településfejlesztési koncepció hosszú távra megfogalmazott, a település rendszereire vetített átfogó célok, feladatok és eszközök értékvédelemre vonatkozó jelentőségét és az arra gyakorolt általános hatásait mutatja be.

Az örökségvédelmi hatástanulmány részletes tartalmát a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV.09.) számú kormányrendelet 83.§-a és 14. melléklete rögzíti. A hatástanulmány a műemléki és a régészeti szakterületi munkarészekből áll, amelyek külön dokumentumként készülnek.

Magyarhertelend önkormányzata a település közigazgatási területén lévő kulturális örökség feltárásának, feldolgozásának, megóvásának, védelmének, fenntartható használatának érdekében az előzőekben bemutatott elvárásoknak megfelelően készítteti jelen hatástanulmányt.

1. VIZSGÁLAT

1.1. MAGYARHERTELEND FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

A közel hatszáz lelkes, mára közigazgatásilag teljesen egybeolvadó Magyarhertelend és Barátúr a Mecsek északi nyúlványai és a Zselic-hegység találkozásánál, a mai Baranya-csatorna mellett fekszik. Határában már a római korban hadiút húzódott, amely az észak-balkáni területeket kötötte össze Arrabonával, a mai Győrrel. Barátúr neve valószínűleg a pécsi káptalanra, mint egyházi földesúrra utal, Hertelend etimológiájában pedig a határban, a horhosnak is nevezett meredek partú mély árokban „hertelen” lezúduló patakvíz, vagy a hasonló etimológiájú ősi magyar személynév lapul.

A két település történelmének kezdetei a 13-14. század fordulójára nyúlnak vissza. Az akkor még jelentősebb településnek számító Barátúr a pécsi káptalan birtokaként önálló plébániatemplommal rendelkezett, papja 1333-ban már biztosan fizette a pápának járó egyházi adót.

Hertelendről ekkor még kevesebbet tudunk, Horcholond néven először 1332-ben szerepel a forrásokban, 1542-ben pedig már minden bizonnyal önálló plébánia is működött a magyarok lakta faluban. A Mohács utáni évtizedekben mindkét falu oszmán uralom alá került, sőt, 1566-ban I. Szulemán szultán portyázó csapatai Barátúrt teljesen felégették. Az őslakosok egészen a felszabadító háborúkig kitartottak, ám ekkor Hertelend elnéptelenedett, a mai Tassonya-dűlőben található eredeti faluból átköltöztek az erdők védelmében álló magasabb területekre.

A két kilométerre fekvő Barátúr nem tűnt el, de erősen megfogyatkozva került ki a pusztítás viharából. Lakói életerejét mutatja, hogy egyedüliként tartottak ki a környéken, a szomszédos falvakban szinte kivétel nélkül délszláv népesség telepedett meg hosszabb-rövidebb időre. Ekkor alig száz ember lakott a településen, ám a század folyamán egyre több sváb választotta lakhelyéül Barátúrt, és 1800-ra szinte teljesen elnémetesedett, magyar lakosai ideiglenesen a közeli Hertelendre költöztek át. Hiába lakta azonban színkatolikus népesség a falut, önálló plébániát nem sikerült kiharcolniuk maguknak. Új, Rózsafüzér Királynőjének szentelt templomát 1912-ben építették, a település önállósága pedig 1981 végén szűnt meg, amikor a szomszédos, ekkor már jóval dinamikusabban fejlődő Hertelendhez csatolták.

A középkorban szerényebb Hertelend fényesebb közelmúlttal büszkélkedhet. A 18. század elején pusztán álló falut magyarok és németek népesítették be a század folyamán. 1775-ben a német betelepülők egy új települést alapítottak Hertelend határában Kishertelend, illetve Újfalu néven. Emiatt a magyarok által lakott részt a népnyelv egészen 1882-ig többnyire Nagyhertelendnek nevezte, ekkortól pedig Magyarhertelendre módosították.

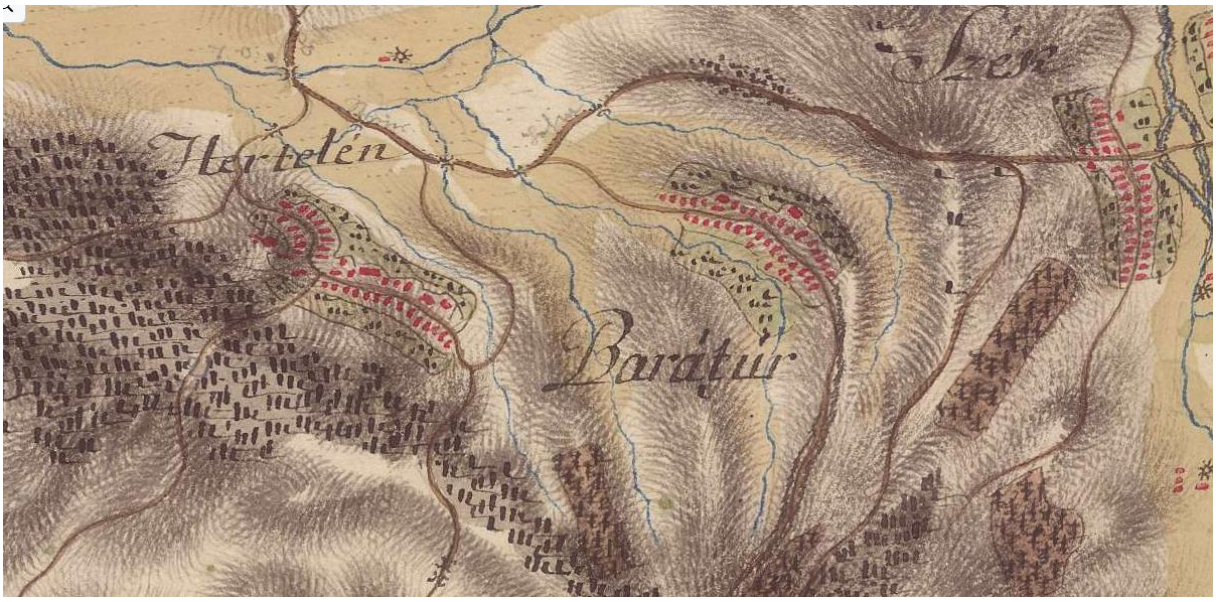
Székesegyházi birtokként Hertelend még a barokk korban a pécsi szemináriumban tanuló kispapok kedvelt kirándulóhelyévé vált, ahol szívesen töltötték el nyári vakációjukat. Számukra építette a papnevelő intézet a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére szentelt templomot 1775- ben, amelyet természetesen a hívek is használhattak. Ez ekkor még csak egy kerek kápolna volt, mai formáját csupán évtizedekkel később, 1820-ban nyerte el. A hívek hathatós közbenjárására 1800-ban plébániai rangra emelték, ekkortól vezették az anyakönyveket, és a következő évben már állt a plébániaház a templom szomszédságában.

A XVIII. század elején 380 magyar és 172 német lakta a falut, zömmel római katolikus, kis részben izraelita felekezetűek. A hazai németség és a felvidéki magyarság jogfosztása után, 1949-ig érkeztek a térségbe magyarok. ekkoriban már csak mintegy 20-an vallották magukat német nemzetiségűnek.

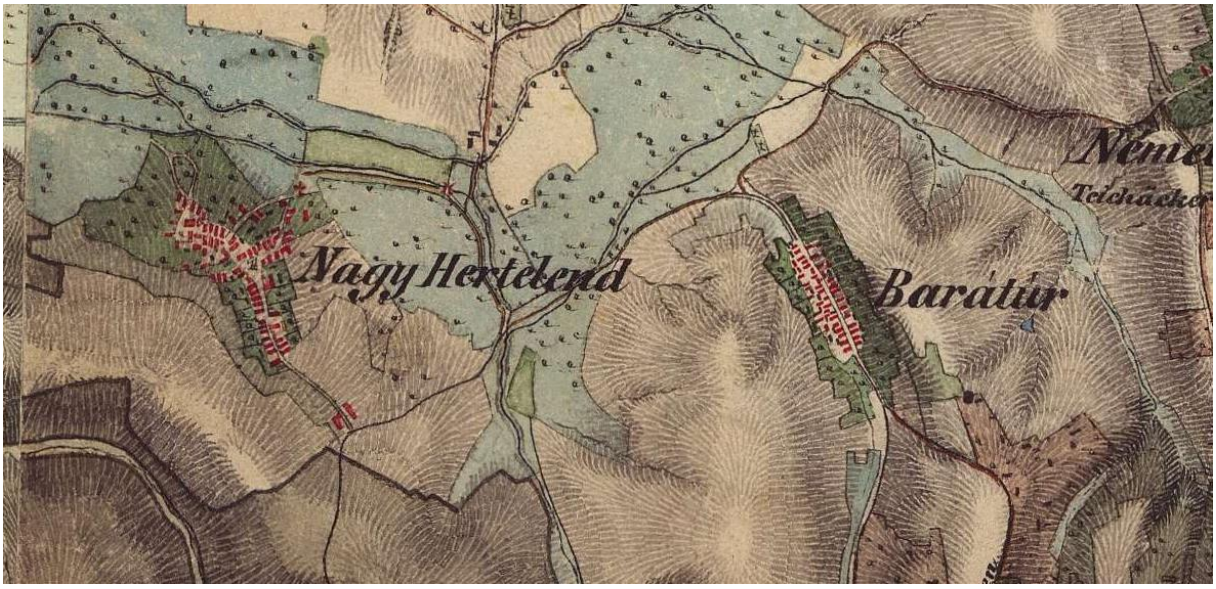
Az itt élők boldogulását nagyban elősegítette, hogy Dunántúl szerte híres foglalkozás dívott a faluban.

A középkori eredetű település egykoron fazekasságáról volt ismert. Szinte minden háznál készítettek edényeket, de a férfiak csupán a szükséges nyersanyag kitermelésében és a hazaszállításában segédkeztek, a gölöncsérek az asszonyok voltak. Termékeiket (korsók, tálak, tányérok) fehér alapon népi motívumokkal díszítették, s a környező vásárokon, piacokon értékesítették. Egyik kedvelt árujuk vol a „hertelendi buggyós korsó" amely a vízbe merítéskor „buggyogott".

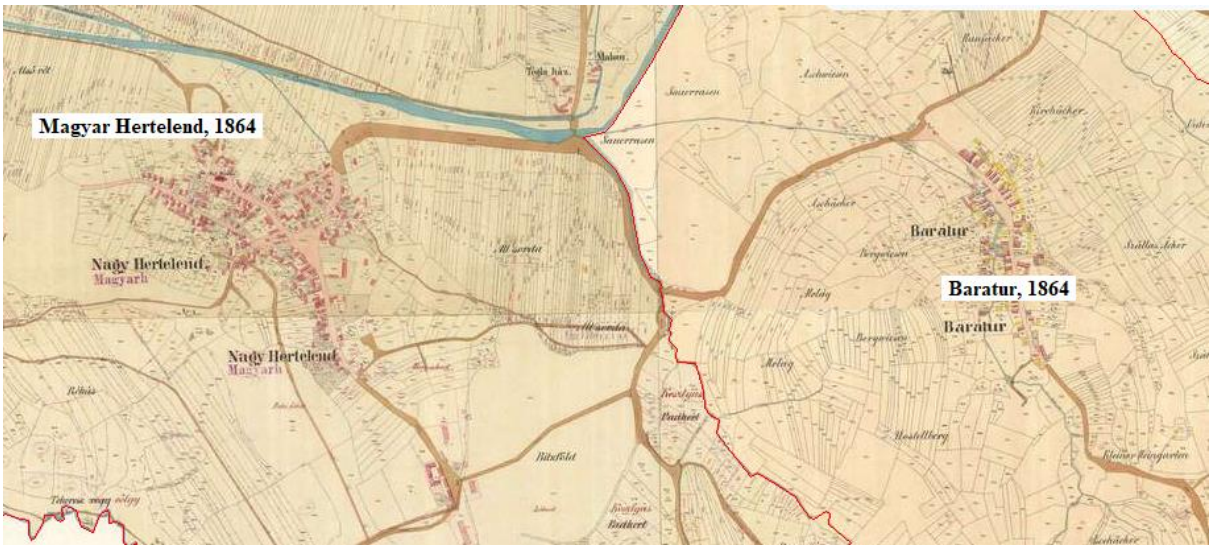
A korongozás mellett Hertelenden minden asszony takács is volt egyben, termesztett kenderét egész háza népe szükségletére fonta, szőtte, varrta. Mindezekből azonban korántsem gazdagodott meg a falu népe, hiszen amíg portékáikkal a Dél-Dunántúlt járták, a földművelést bizony elhanyagolták. Az igazi gazdasági áttörést a több száz méter mélyről feltörő termálvíz hasznosítása hozta. Miután 1959–1970 között felépült a reumatikus betegségek kúrálására alkalmas gyógyfürdő, évről évre többen keresték fel a települést, sőt, mára egész üdülőövezetet alkotnak a strand közelében nyaralót építők házai. Hertelend ezzel megmenekült a környező falvak szomorú sorsától.

I. katonai felmérés (1763-1787)

II. katonai felmérés(1806-1869)

Kataszteri térkép (1864)

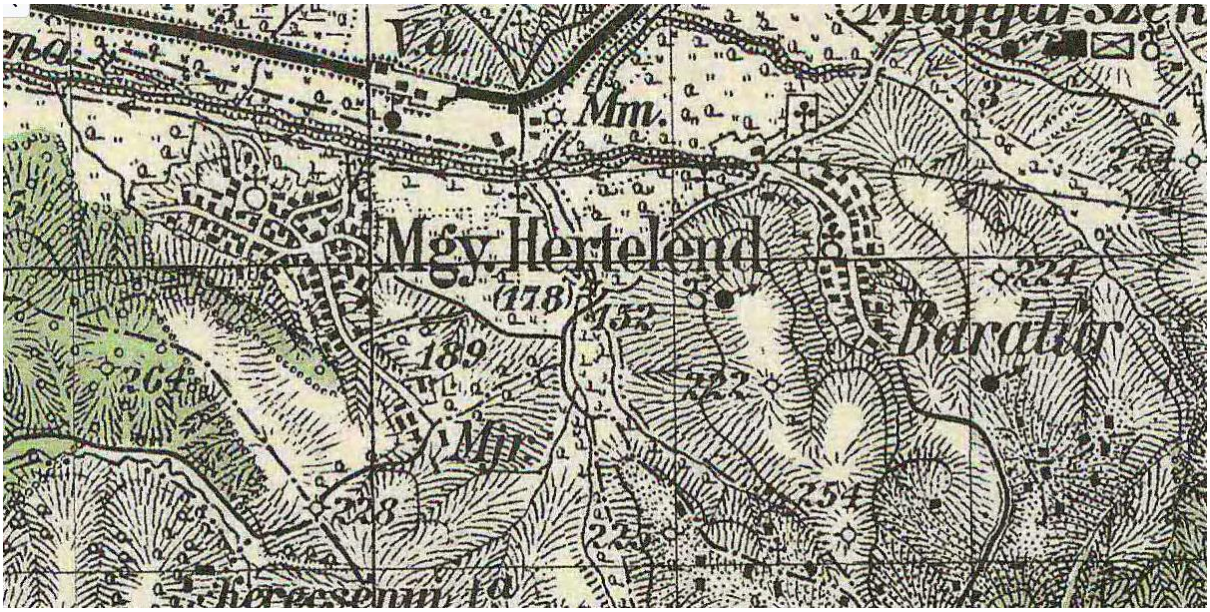
XVIII. és XIX. században keletkezett katonai felméréseken jól látszik, hogy a települések a környező kisebb völgyekben egy utcás fésűs beépítéssel alakultak ki.

A magyar és német lakosság folyamatosan formálta a települést és az egykori Hertelendi útifalu a betelepülések hatására halmazos morfológiájúra változott.

Barátúr a mai napig meg tudta őrizni a jellegzetes településképét, illetve az utcaszerkezetét.

A XIX. század közepére, a második katonai és a kataszteri térképi felmérés szerint Magyarhertelend eléri - a termálvíz megjelenése előtti - legnagyobb fejlettségi szintjét, melyet a XX. század közepéig szinte teljes egészében megtart.

A XIX. század közepétől Hertelend településszerkezetének meghatározó elemévé vált a település legmagasabb pontjára épült templom és környezete.

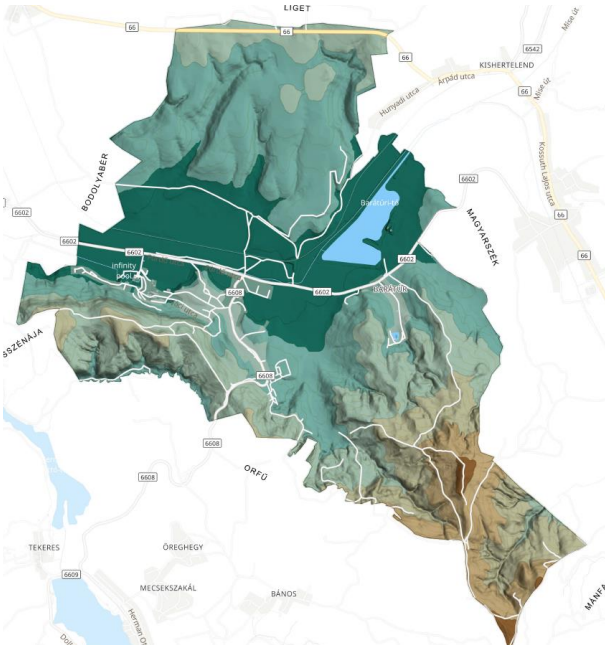
III. katonai felmérés (1869-1887)

Az 1970-es években a fürdő megépülésével, annak környezetében hétvégiházas üdülőterület jött létre, amely a 90-es évekre összeért az eredeti utcaszerkezettel.

A termálvíz nem csak az üdülő funkciók megjelenését, hanem a bekötő út mentén, Barátúron és Hertelenden is, új lakóterületek kialakulását segítette elő.

A tájszerkezet legjelentősebb változását a 2014-ben Hertelenden, és 2020-ban Barátúron létesített horgásztó és víztározó jelentette, amely a térség turisztikai kínálatának egy új és jelentős elemévé válhat.

1.2. TÁJTÖRTÉNET, TERMÉSZET, TÁJ, TÁJHASZNÁLAT - TELEPÜLÉSHÁLÓZAT ÉS TELEPÜLÉSSZERKEZETI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Magyarhertelend településszerkezetét a **domborzat**, és a nagyobb **vízfolyások** határozták meg.

A település meghatározó tájjellege a völgységekkel sűrűn felszabdalt, változatos arculatú domborzat. A völgyhálózat északnyugati-délkeleti futásirányú.

A szépen kirajzolódó – Baranya-csatornát kísérő - völgyek jelölték ki a település helyét a legsíkabb területen.

A község belterülete észak felé lejt.

Magyarhertelend domborzati viszonyai (készítette:Horváth Márton)

Északról lankásabb szántók illetve a Baranya csatorna és annak megduzzasztása során keletkezett víztározó, délről változatos domborzatú erdők és összefüggő legelők határolják a települést.

Magyarhertelend közlekedési hálózatának gerincét a 66 sz. útról leágazó 6602 sz. országos közutak adják. A település ezen utak csomópontjában helyezkedik el.

A község alaprajzi fejlődésében részben a nyugatról kelet felé húzódó Baranya-csatorna részben a hátat felszabdaló észak-déli futású kisebb völgyek játszottak fontos szerepet.

A község történetileg kialakult magja, a településszerkezetből domborzatilag is kiemelkedő római katolikus templom és környéke, ahol szabálytalan nyomvonalvezetésű utcák egy, a terepadottságokhoz igazodó fokozatos fejlődés eredményei.

1.3. TELEPÜLÉSKARAKTER: TELEKSZERKEZET ÉS TELEKHASZNÁLAT, BEÉPÍTÉSI MÓD ÉS ÉPÜLETTÍPUSOK

A település szerkezete, az utcák kapcsolatrendszere, a kialakulás óta lényegében változatlan. A belterület az utóbbi időben az új lakóterületek kialakulásával déli és keleti irányban kitolódott.

Először a terepviszonyokhoz alkalmazkodó, templom köré szerveződött egyutcás falu szalagtelkes struktúrája jelent meg, a mai Petőfi utcai területen. A telkek szélessége jellemzően 12-25 m, míg a telkek hossza jóval változatos képet mutat.

Az 1800-as évektől az eredeti utcaszerkezet meghosszabbodásával illetve a tömbterületek sűrűsödésével - új utcák megjelenésével (Béke, Kossuth, Rákóczi, Ady utca) organikus jellegű, kisebb telekméretű, de változatlanul fésűs beépítésű lakótelkek jöttek létre.

A termálkút felfedezését követően 1970-es évektől az akkori strandfürdő környezete új beépítésű üdülőházas jellegű utcával (Vadrózsa utca) bővült, amely nemcsak beépítési módjában, de telekméreteit tekintve is eltért az eddigiektől. A fürdő felől indult beépítések, idővel a meglévő települési területhez közelítve - a 90-es években – összeépültek.

Ebben az időszakban hozták létre a történeti településmagtól délre található Váci Mihály utcát, valamint a település nyugati sík részén az összekötőúttal párhuzamos Kossuth Lajos utcai szakaszt, amelyek mentén új kertvárosias jellegű 15-20 méter széles és átlagosan 1000 m^2-es telkeket kínáltak.

Barátúr településrész, a mai napig őrzi egyutcás szerkezetét és - domborzathoz igazodó - klasszikus hosszú telkes fésűs beépítését.

Magyarhertelend település karakterét alapvetően a falusias lakóterületek és a fürdő körüli üdülőterületek morfológiája határozza meg. Utcaképét, térarányait a mindenkori adottságok alakították ki. Az azonos épületmagasságok, az általában utcára merőleges nyeregtetős kialakítás, rendezett utcaképet eredményez.

A falusias lakó illetve a hétvégi házas üdülő területeket földszint, földszint+tetőteres magas tetős kialakítás jellemzi. A Váci utca az, ahol a terepadottság miatt magasabb, zömmel alagsor+földszint+tetőteres családi házak is megjelennek.

Kiugró, a település sziluettet zavaró elem nincs a területen.

Az utóbbi 30 év intézményfejlesztései az Ady és Kossuth utca kereszteződésben kialakult fő tér térségében valósultak meg, és ezek a településen ma is meghatározó szerepet játszó épületek megjelenésükkel, formájukkal, beépítési módjukkal egyértelműen kijelölték a városközpontot. A

központ arculatát a lakó- és középületek, a hozzájuk kapcsolódó közterületek, azok burkolata, zöldfelületei, utcabútorai és emlékművei alakítják.

Településkép szempontjából a legmeghatározóbb elemek egyike a terület legmagasabb részén magasodó Fájdalmas Anya római katolikus templom.

Magyarhertelend mai arculatát meghatározó, jelentős részben német paraszti hagyományok a századfordulóra egységes, harmonikusan illeszkedő elemekből álló falusias karaktert alakítottak ki. Ugyan a 20. század folyamán modernebb házak épültek, amelyek elvetették a paraszti hagyományok jelentős részét, de mind a mai napig jelentős számban maradtak fent és meghatározóak az 1945 előtt épült, utcára merőleges tengelyű, „hosszúházak”.

A 70-es évek után épült ki a fürdőt övező hétvégi házas terület, a Váci Mihály utca illetve a települést átszelő összekötő út déli oldala. Ezen időszakban épültek, a hazai vidékre jellemző típusterv szerinti épületek, amelyek egységes megjelenése harmonikus utcaképet eredményezett.

Az új típusú kertvárosias jellegű beépítések a Kossuth utca keleti részére koncentrálódnak.

A történeti településrész beépítési módja alapvetően előkert nélküli, oldalhatáron álló beépítés – keresztcsűrrel - változó telekszélességgel és domborzathoz igazodó 70-150 méteres telekmélységgel. *(Petőfi, Béke, Rákóczi és Kossuth u.)* Az 1800-as évektől a telkek átosztásával, sűrűsödött a templom környezete, organikus jellegű, kis telkes struktúra jött létre, amely továbbra is a fésűs jellemzően keresztbe forduló gazdasági épületes beépítést követte.

A 70-es években indult meg az akkori strand körül a kis telkes szabadon állóan elhelyezett üdülőházas terület amely a 90-es évekre összeépült a történeti településsel, és folytatásaként, szabadon álló kertvárosias jellegű családiházas utca (*Váci Mihály utca*) alakult ki.

A 2000-es évek elején az összekötő út szomszédságában, bokros telekstruktúrájú lakóterületet hoztak létra, ahol visszatért az oldalhatáron álló beépítés.

Fürdő és környezete (Tábor, Bokréta, Ibolya, Nefelejcs, Viola, Páfrány u)

Történeti településmag (Petőfi, Kossuth, Rákóczi, Ady, Béke utca) Új beépítés forrás:e-közmű

1.4. TELEPÜLÉSSZERKEZET ÉS TERÜLETHASZNÁLAT

Magyarhertelend szerkezetét a domborzat, és a nagyobb vízfolyások valamint a település történeti fejlődése során kialakult **közutak** határozták meg.

A Baranya-csatornát kísérő völgyek jelölték ki az egykori település helyét.

Délről változatos domborzatú erdők, északról nagyobb összefüggő lankásabb szántók illetve vízfolyások és azok megduzzasztása során keletkezett víztározók határolják a települést.

Magyarhertelend közlekedési hálózatának gerincét a 6602 és 6608 sz. országos közutak adják, a település ezen utak csomópontjában helyezkedik el. A terepadottsághoz igazodó organikus nyomvonal vezetésű utcákat mezőgazdasági jellegű telekhasználat jellemzi. Az 1970-es éveket követően déli irányában szabályos tömbök kialakításával további falusias, illetve az összekötő út mentén kertvárosias lakóterületekkel bővült a település.

Ebben az időben indult meg az akkori strand körül a kis telkes szabadon állóan elhelyezett üdülő- és hétvégiházas területek, amely a 90-es évekre összeépült a történeti településsel.

A település északi pólusán található az egyetlen gazdasági terület.

A közigazgatási terület két egymástól markánsan elkülönülő, eltérő jegyeket viselő részre osztható. A belterülettől északra fekvő területre, amelyre a mező- erdő illetve vízgazdálkodási hasznosítás jellemző, és a belterülettől délre fekvő, jelentős kiterjedésű erdő területekre.

Mivel Magyarhertelendnek nincs településrendezési terve a jellemző terület-használatnak a művelési ág besorolás, illetve a valós használat az alapja, amely szerint a következő terület használatok különböztethetőek meg a településen:

a) beépítésre szánt területek
- lakóterület
- üdülő terület
- intézményi/településközponti terület
- gazdasági terület
- különleges területek (mint sport, temető, fürdő)

b) beépítésre nem szánt területek
- közlekedési és közmű területek
- zöldterület
- erdőterület
- mezőgazdasági terület (szántó, gyep-rét, gyümölcsös)
- vízgazdálkodási terület

1.5. VÉDETTSÉGEK

1.5.1 Magyarhertelend műemlékei (országos védettség)

Magyarhertelend településképi rendeletének készítésekor (2018) Értékleltár készült, mely meghatározta a település épített örökségének védett illetve védelemre javasolt elemeit. A település településkép védelmi rendelete rögzítette a védett épületekre, területekre vonatkozó követelményeit.

A község igen gazdag védelemre érdemes örökséggel rendelkezik. Országos védelem alatt áll temploma továbbá számos hagyományos népi építészeti elemeket őrző lakó- és gazdasági épülettel is találkozhatunk a településen.

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1474	9742	Népi lakóépület	Barátúr u. 30	516	-
Klasszikus 3 sejtes alaprajzi elrendezésű, magastetőhajlású vályogtégla falazatú, oldalhatáron álló parasztház. Egyszerű megjelenésű mellvédfalas, oszlopos kifutó tornác, 2 ablakos utcai homlokzat eredeti nyíláskiosztás és nyílások.					
					

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1475 16448 16449	9743	Népi lakóépület és melléképület	Béke u. 3.	234	-
Hagyományos tömegű oldaltornácos lakóépület és téglaarchitektúrás melléképület, eredeti nyílásrend és részletek.					
					

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1477 21143	9745	Istálló és pajta	Kossuth u. 39	321	263/1-/3, 301, 307-309, 311-313, 319/1, 320, 322, 324, 346/2, 347,

Eredeti részletképzésű keresztbe forduló téglaarchitektúrás gazdasági épület és ól. Népi építészeti emlék, agrár műemlék.

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1478 21144	9746	Népi lakóépület	Kossuth u. 45	296/3	263/1-/3, 294, 295, 296/4, 297, 299,300, 301, 357, 358

Szépen felújított, városias jellegű hajlított ház.

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1479 16454 16455 21146	9747	Plébánia épület és melléképület	Petőfi u. 25.	195	190, 192, 194, 196, 197, 253, 254

Széles tömegű, barokk jegyeket hordozó plébánia és azt kiegészítő melléképületek. Az 1801–ben emelt egyházi emlék, jelenleg kulcsosházként üzemel.

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1480	340	Rk. templom	Petőfi u.	198	-

R.k. templom, szentélye barokk, 1777. Hajója és tornya klasszicista, 19. sz. első fele. Részben átalakítva a 19. sz. végén és 1944-ben.

Azonosító	Törzsszám	megnevezése	cím	hrsz.	környezet
1481 16456	9748	Népi lakóépület és melléképület	Rákóczi u. 16.	139	-

Nép lakó és gazdasági épület. A polgári jellegű lakóépület és a főépülettel párhuzamos melléképület a helyi sörfőzdének ad otthont.

1.5.2 Helyi védettségre javasolt épületek

jegyzék-szám	hrsz.	cím	a védett érték jellege	védett érték
Barátúr				
H1	558/2	Barátúr u. 9.	Lakóépület	Az épület tömege, utcai és oromzatos homlokzatának az építéskori elemei.
H2	571	Barátúr u. 2.	Feszület	Kőkereszt
Magyarhertelend				
H3	338/2	Kossuth u. 25.	Kiskastély-és gazdasági épület	A főépület és a gazdasági épület tömege, utcai és udvari homlokzatainak építéskori elemei.
H4	321	Kossuth u. 39.	Lakóépület	A lakóépület tömege, utcai és udvari homlokzatainak építéskori elemei.
H5	269/2	Kossuth u. 53/C.	Feszület	Kőkereszt
H6	0107/3	Bak-hegy	Feszület	Kőkereszt

1.5.3 Régészeti örökség

A régészeti örökséget önálló munkarészben ismertetjük.

1.6. Az Épített örökségi értékek elemzése

Magyarhertelend épített környezeti értékekben igen gazdag. A település területén 7 db műemléki és 6 db javasolt egyedileg védett objektum található.

A településen jelentős számú az országos műemléki listán szereplő épület, amelynek nagy része lakóépület illetve azokhoz tartozó eredeti gazdasági épület.

A helyi védelem alatt 2 db lakóház áll. Egyik Barátúron, a másik Hertelenden. Mindkét esetben a legtisztábban jelenítik meg azokat a karakter-elemeket, amelyeket a település jelenlegi és jövőbeni alakításakor is érdemes felhasználni, továbbgondolni.

Különösen figyelemre méltóak az egykori kiskastély épületei is. A szimmetrikus tömegű főépület közösségi házként is működik, de jelenleg funkcióját keresi, csak úgy, mint a mellette álló hatalmas tömegű melléképület.

A helyileg védett objektumok között, számos vezeklésből, hithűségből állított útmenti kőkereszt is szerepel.

Egy-egy közösség öröksége sokoldalú és szerteágazó, bizonyos értelemben minden olyan elem, amely alkalmas a múlt megidézésére. Ebben az értelmezésben egy-egy település épített környezete örökség. A környezetet ugyanakkor nem csak megőrizni, hanem aktívan alakítani is fontos, ezért minden közösség szelektálni kénytelen, hogy kiválassza a megőrzésre elsősorban méltó, értékeket hordozó elemeket. Az igazi kihívást ebben a folyamatban nem is csak a kiválasztás maga jelenti, hanem hogy védett érték, a megőrzendő forma olyan funkcióval, tartalommal legyen megtölthető, amely rendeltetésszerű használatán keresztül nem rombolja annak értékeit. Ez a kihívás Magyarhertelenden is megjelenik, ahol az örökség legkarakteresebb, a településre talán leginkább jellemző elemeit jelentő lakó- és gazdasági épületek sokszor nehézséget okoznak a megfelelő állapot fenntartásával a lakóinak.

Magyarhertelend épített örökség elemeivel az Önkormányzat ez idáig nem kívánt foglalkozni. A 2018-ban elfogadott Településkép védelmi rendeletben mindösszesen egy Kőkereszt került a védett objektumok közé.

1.7. TERÜLETHASZNÁLAT ÉS TERÜLETI ÁLLAPOT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÖSSZEFÜGGÉSRENDSZERÉBEN

A településen, településrészeken kialakult területhasználat általánosságban megfelel az örökségvédelem szempontjainak. Az épített értékek túlnyomó többsége lakó, illetve településközpont vegyes területen belül fekszik, az értékek környezete nem akadályozza használatukat.

"Magyarhertelend egy természeti adottságaira és kulturális hagyományaira építő, szerethető és vendégszerető, egészséges és klímabarát környezettel rendelkező, a nemzetközi turizmus mellett prosperáló helyi gazdasággal bíró, elégedett lakossági és üdülői létszámában növekvő, megújulni képes kistelepülés"

A település arculatának formálása, turisztikai vonzerejének növelése céljából szükség van a kulturális örökség meghatározó, hangulatteremtő épületeinek, épületcsoportjainak megőrzésére és hasznosításuk szempontjából az ideális funkció megkeresésére a telken és környezetükben egyaránt.

Magyarhertelend védett objektumai közül sajnos számos olyan funkcióvesztett emlék van, amelyek állagromlása komolyan veszélyezteti az örökségi érték fennmaradását.

2. VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉK

2.1. TELEPÜLÉSHÁLÓZATI ÉS TÁJHASZNÁLATI VÁLTOZÁS

Magyarhertelend fejlesztési tervének jövőképében fontos szerepet tölt be az értékeinek, hagyományainak megőrzése és gyarapítása a helyiek identitástudatának erősítése érdekében.

E tekintetben konkrét stratégiai célt is rendelt a feni cél eléréséhez:

„Értékeire építő, befogadó, vendégszerető, együttműködő helyi közösség építése."

Magyarhertelend kiemelt kérdésként kezeli továbbá az idegenforgalmi potenciáljának megtartását és erősítését, a fenntartható környezet, közlekedés- és mobilitás fejlesztést, így a jövőben a település központot tehermentesítő elkerülő megépülése, továbbra is kiemelt jelentőségű.

Tájhasználati változással a térségi és helyi elkerülő utak esetében az új nyomvonal kijelölések települést érintő szakaszán kell számolni.

2.2. TELEPÜLÉSSZERKEZETI, TERÜLETHASZNÁLATI ÉS BEÉPÍTETTSÉGI VÁLTOZÁS

A település kialakult szerkezetének hosszútávú változásával nem számol a terv. A gazdaság versenyképességének növelése érdekében tervezett gazdasági, lakó illetve üdülő és szabadidős területek fejlesztése a meglévő térbeli rendszert egészíti ki.

A fejlesztési területek kulturális örökség elemei által nem érintettek.

A fejlesztési terv nagy hangsúlyt fektet az adottságokhoz illeszkedő, fenntartható fejlesztésre a településkép javítására, így a beépítettség változását is a jogszabály által szabott keretek között tartja az épített örökség maximális megőrzése mellett.

A műemléki és helyi védelem alatt álló épületek, objektumok védelmét a településrendezési eszközök is szolgálják.

2.3. INFRASTRUKTURÁLIS VÁLTOZÁS

A vármegyei terv a belterülettől északra tervezett nyomvonalat jelöl, amely a 66-os út kiváltását célozza. A hosszú távú elképzelés az épített örökségre nincs hatással.

Helyi igény alapján a gazdasági járművek településközponti terhelése enyhítésére, egy keleti elkerülő út került rögzítésre. Az új nyomvonal célja a településközpont tehermentesítése, amely a település épített örökségének hosszú távú védelmét szolgálja.

Kiviteli terv alapján térségi kerékpárút területigényét rögzíti a szabályozási terv. A nyomvonal kialakítása az építészeti értékekre tekintettel történt. Az infrastruktúra fejlesztés a helyi védelemre javasolt „kiskastély" telkét érinti, de arra negatív hatást nem gyakorol.

2.4. NÉPESSÉG, ÉLETMÓD, TÁRSADALOM, KULTÚRA VÁLTOZÁSA

A fejlesztési tervben megfogalmazott célok a közösségi szerep, együttműködés erősítése, a gazdaság fejlesztés, a fenntartható, élhető települési környezet megteremtése, valamint az esztétikus falukép fejlesztése az örökségi elemek nagyobb megbecsülését szolgálják.

3. HATÁSELEMZÉS

3.1 TÖRTÉNETI TELEPÜLÉSHÁLÓZATI KÖVETKEZMÉNYEK

A fejlesztési terv, a történeti településhálózatot befolyásoló változtatással nem számol. A településközpontban koncentráltan megtalálható építészeti értékeket negatívan befolyásoló szerkezeti átalakítás nem tervezett.

Az elkerülő út tájhasználati befolyásával illetve a nyomvonal mentén valamint csomópontok környezetében a területek felértékelődésével, beépítésre szánt terület-felhasználások megjelenésével számolni kell, de ezek az épített örökség elemeire negatív hatást nem generálnak.

3.2 TERMÉSZETI, TÁJI HATÁSOK

A fejlesztési terv óvja a természeti értékeket, a célok megvalósítását a természeti és táji értékek védelme mellett tervezi. Az oltalom alatt álló táji elemek zöldfelületi rendszerek beépítése, nem tervezett.

Magyarhertelend tájszerkezetében a jelenleg és közeljövőben is várható tendenciák:

- a mezőgazdaságilag hasznosított területek arányának csökkenése.

- az erdőterületek növekedése

- jelentős infrastruktúrális fejlesztések eredményeként új elemek jelennek meg a tájban.

Fenti – általános - hatások hosszú távon részben a település tájszerkezetének módosulását eredményezik.

3.3 A TELEPÜLÉSKÉP FELTÁRULÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI

A fejlesztési illetve rendezési dokumentumok (tervek) a település illetve településrészek védett értékeit érintő változásával nem számolnak. A településképi szempontból is meghatározó védett épületek és környezetük megőrzését, a tervek kiemelten kezelik.

3.4 RÉGÉSZETI EMLÉKEK FELTÁRHATÓSÁGÁNAK, MEGMARADÁSÁNAK, BEMUTATHATÓ- SÁGÁNAK VAGY PUSZTULÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, pusztulásának lehetőségét a régészeti munkarész taglalja.

3.5 TÖRTÉNETI TÉRBELI RENDSZEREK ALAKULÁSA

A hagyományos térbeli rendszerek nem változnak, a fejlesztés ezeket jelentősen nem érinti.

3.6 MŰEMLÉKI EGYÜTTESEK, MŰEMLÉKEK ESZMEI, HASZNÁLATI ÉS ESZTÉTIKAI JELENTŐSÉGÉNEK ALAKULÁSA A TÁJBAN, TELEPÜLÉSSZERKEZETBEN, ÉPÍTETT KÖRNYEZETBEN, A TELEPÜLÉS ÉLETÉBEN

KÖZÉPTÁVÚ ÁTFOGÓ CÉLOK	Prosperáló Magyarhertelend	Zöldülő Magyarhertelend	Megtartó Magyarhertelend	Kiszolgáló Magyarhertelend
DIMENZIÓK	GAZDASÁG	KÖRNYEZET- ÉS KLÍMAVÉDELEM	TÁRSADALOM	TERÜLETHASZNÁLAT, ÉPÍTETT ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZET, MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRA
TEMATIKUS (RÉSZ)CÉLOK	T1 Idegenforgalmi potenciál hatékony kihasználása, turizmusfejlesztés	T3 Fenntartható környezetfejlesztés, energiahatékonyság, zöldítés	T5 Közösség szerepe, együttműködések erősítése, közös értékek és élmények	T7 Közszolgáltatások minőségi javítása
	T2 Helyi gazdaságfejlesztés	T4 Fenntartható közlekedés- és mobilitás fejlesztés	T6 Társadalmi jóllét, lakosságszám megőrzése, fiatalok helyben tartása	T8 Esztétikus falukép erősítése, épített környezet és közhasználatú terek fenntartható és közösségi célú fejlesztése

A fejlesztési terv részcéljai közül a T8 jelű cél az épített értékek feltérképezését és a regisztrált értékek védelmét és bemutathatóságát segíti elő.

3.7 TELEPÜLÉSKARAKTER VÁLTOZÁSÁNAK HATÁSAI

A hagyományos településkarakter megőrzése érdekében a szabályzatban olyan követelmények kerültek rögzítésre, amelyek biztosítják az új építések utcaképbe illesztését, a környezethez illeszkedő tömeg kialakítását a műemlékek környezetében, a település központi területein.

3.8 KÖRNYEZETI TERHELÉSEK ÉS AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG MŰSZAKI ÁLLAPOTÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI

A környezeti terhelések (zaj, levegő, víz) nem veszélyeztetik az épített örökség műszaki állapotát, sőt a tehermentesítő út megépülését követően a környezeti károkozás lényegesen csökken a településközpont környezetében.

3.9 FOLYAMATOK IRÁNYA, VISSZAFORDÍTHATÓSÁGA

Magyarhertelend számos védett építészeti értékkel rendelkezik.

Az építészeti örökséget magába foglaló települési szövet alakítására vonatkozó alapvető és hosszú idő távlatában is következetesen érvényesítendő szabályait a Fejlesztési és a település terv fogja meghatározni.

Magyarhertelend több védett épülettel is büszkélkedhet, ezek állapota azonban - értékükhöz méltatlanul –leromlott.

Kihasználatlanul áll számos országos és helyi védett épület is, melyek állagmegóvása, felújítása sürgető. Az épületek felújítása számos területen hoz pozitív változást: helyi értékek megőrzése, lakosság identitás-tudatának növelése, a település idegenforgalmi kínálatának bővítése. Magában hordozza továbbá a helyi rendezvények kiszélesítésének lehetőségét, hagyományteremtő eseményekkel való bővítését.

3.10 KÁRENYHÍTÉS LEHETŐSÉGE, KÖLTSÉGE, ILLETVE ELLENTÉTELEZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Kárenyhítés csak gondatlan, a vonatkozó jogszabályoknak meg nem felelő viselkedést követően válhat szükségessé. Az épített örökséget olyan módon kell védeni, hogy a pusztulás megelőzhető legyen.

A jelenlegi folyamatok – talaj bolygatása, fokozatos állagromlás, felújítások elmaradása – visszafordítása az örökségvédelem hivatalos szerveinek, az önkormányzatnak, az érintett befektetőknek a konstruktív együttműködésével történhet.

A településfejlesztéssel kapcsolatos döntéseket a kormányrendelet szerint önkormányzati főépítész készíti elő, aki a napi „településszépítési” munkában is hatékonyan részt tudna venni.

A helyi védelemre javasolt művi értékeke fenntartásának anyagi lehetőségei több szempontból biztosíthatóak. A helyi védelem alatt álló értékeket ért esetleges károk költségeinek fedezése, az egyháztól, az önkormányzattól és a tulajdonosoktól várható.

3.11 ÉRTÉKVÉDELMI TERV

Magyarhertelend településképi arculati kézikönyve és a településképi rendelete a település által önállóan foglalkoztatott települési főépítész közreműködésével készült 2018 évben.

A jelenleg hatályos anyag, egy helyi védett objektumot – egy út menti kőkeresztet – azonosított. A felülvizsgálatot követően, a településtervező javaslata és a lakossági fórum eredményeként a helyi védett objektumok száma 6 db-ra bővült.

A 419/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet mellett a 2016. évi LXXIV. törvény tovább erősíti és további eszközöket ad az önkormányzatok kezébe a településkép védelme érdekében, mely szoros összefüggésben van a település építészeti értékeinek megőrzésével is.

A településkép védelme érdekében:

- Az önkormányzat tájékoztatást ad és szakmai konzultációt biztosít a településképi követelményekről
- Az önkormányzat a településképi követelmények megvalósulása és ennek részeként a helyi építészeti örökség megóvása érdekében önkormányzati támogatási és ösztönző rendszert vezethet be és alkalmazhat, amelynek részletes tartalmát a településképi rendelet határozza meg.
- Az önkormányzat polgármestere:
  - településképi véleményezési eljárást
  - településképi bejelentési eljárást,
  - valamint településképi kötelezést
  - adhat ki, és bírságot szabhat ki, a településkép védelme érdekében.
- - A településképi követelmények érvényesítésére szakmai tanácsadó testületként helyi építészeti-műszaki tervtanácsot működtethet.

A fejlesztések során fontos követelmény, hogy a védetté nyilvánított értékek érvényesülési lehetőségének megőrzése, anyagi hitelességük, integritásuk fenntartása biztosítható legyen a megújulás során.

4. NYILATKOZAT

Alulírott Dr. Baracsi Viktória, mint Magyarhertelend készülő Fejlesztési tervéhez készített örökségvédelmi hatástanulmány készítője nyilatkozom arról, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy az örökségvédelmi hatástanulmány épített örökség munkarésze elkészítésére – mint a településrendezési terv készítője - jogosultsággal rendelkezem.

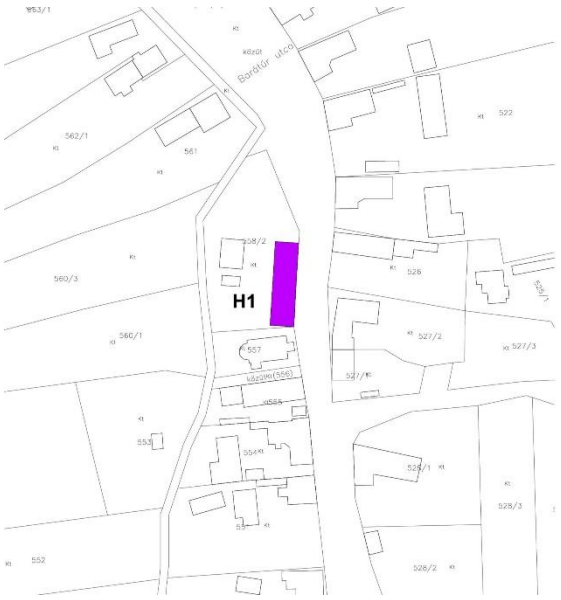
Pécs, 2026. augusztus

Dr. Baracsi Viktória
településtervező

MAGYARHERTELEND

É1 ÉRTÉKLELTÁR

H1	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Barátúr u. 9/B.	558/2	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Lakóépület	

LEÍRÁS

Utcával párhuzamos tömegű, városias jellegű, gazdagon díszített homlokzatú lakóépület. Eredeti ritmusos kiosztású nyílásrendjét, kapuzatát a nyílások homlokzati arányait megőrizték. A homlokzati vakolatdíszek, az ablakpárkányok és nyílás szemöldökök mind az eredeti részleteket őrzi. a helyi hagyományt képviseli.

VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK

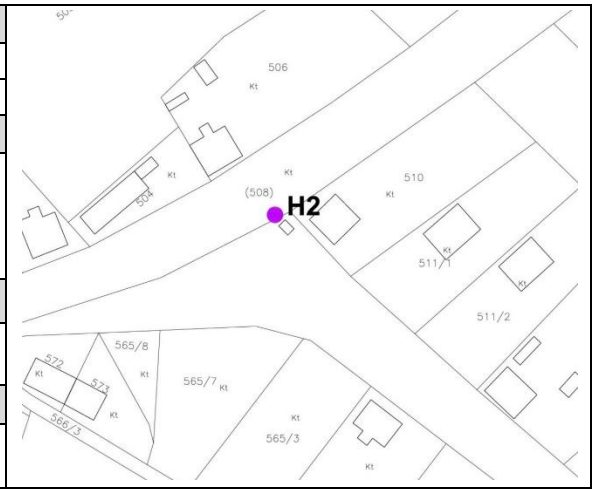
Tömege, nyílásrendje, gazdagon díszített homlokzata, anyaghasználata helyi védelemre jogosítja.

KORREKCIÓS JAVASLAT

Mintaértékű. Szépen felújított népi lakóépület.

H2	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Barátúr u. 2.	508	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Út menti kőkereszt	
LEÍRÁS			
1826-ban állított 6602 sz. út és a Barátúr utca kereszteződésében álló kőkereszt, fémből készült krisztus testtel.			
VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK			
Kialakítása, részletei, anyaghasználata.			
KORREKCIÓS JAVASLAT			
Eredeti állapotában fenntartandó.			

H3	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Kossuth u. 25.	338/2	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Kastély és magtár	

LEÍRÁS

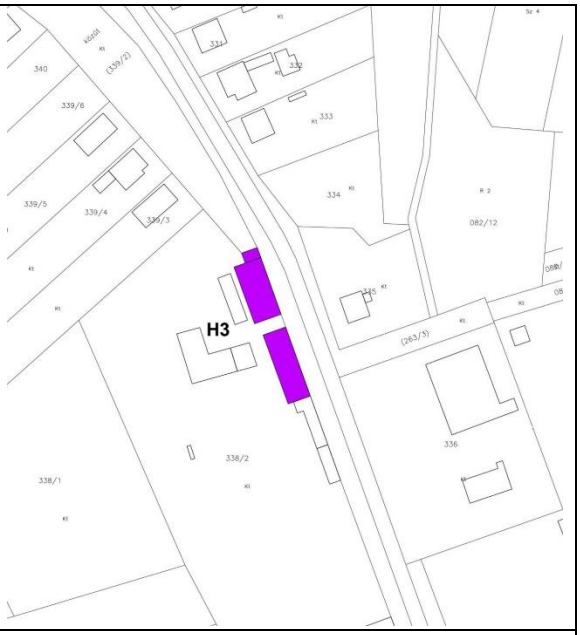
A XIX. sz. elejére tehető uradalmi birtok, megmaradt épületei. A főépület tömegének szimmetrikus tagolása és homlokzati elrendezése, orom ívei, manzárd jellegű tetőkialakítása, részlet gazdag vakolat díszei, eredeti fakeretes tagolt nyílásai barokkos megjelenést kölcsönöz. A magtár széles robosztus tömege is ezen építészeti korszak sajátosságait hordozza.

VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK

Épületek teljes tömege, telepítése, részletei, nyílásai.

KORREKCIÓS JAVASLAT

A főépület vakolatdíszeinek visszaállítása, a magtár állagmegóvó felújítása javasolt.

H4	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Kossuth u. 39.	321	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Lakóépület	

LEÍRÁS

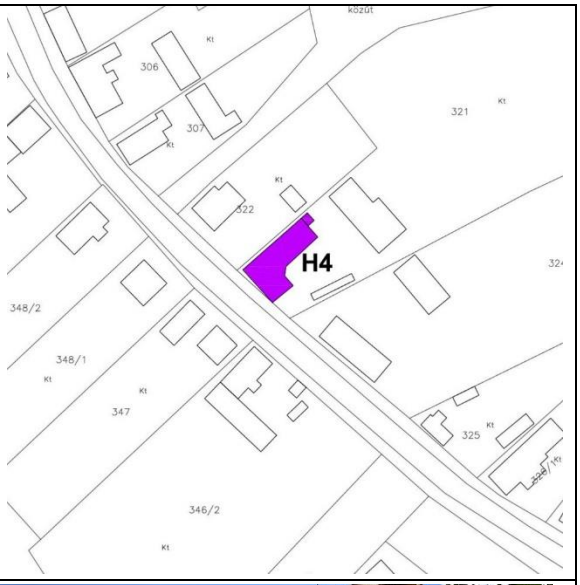
Utcával párhuzamos gerincű eredeti beforduló tömegű, polgári lakóház. Jól karbantartott, eredeti nyíláskiosztású, teljesen leegyszerűsített utcai homlokzatú, téglaoromzatos főépület, belső udvarán díszes deszka oromzatos kódisállással. Telkén országosan védett pajta és istálló.

VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK

Az épület tömege, nyíláskiosztása, részletei.

KORREKCIÓS JAVASLAT

Felújított, szépen karbantartott lakóépület.

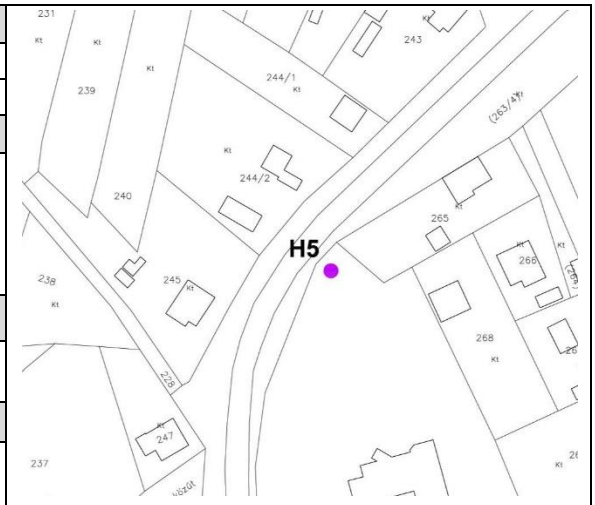

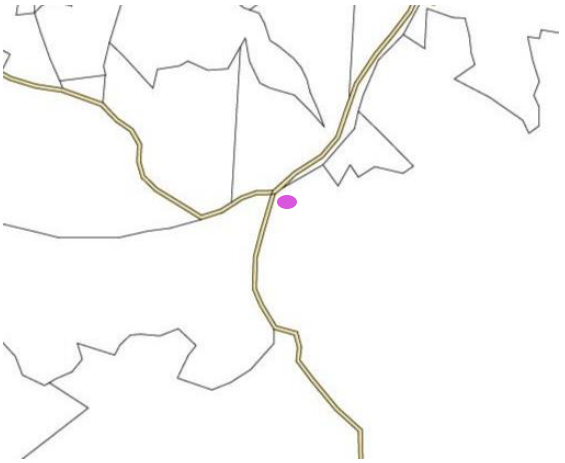
H5	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Kossuth u. 53/C.	269/2	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Út menti kőkereszt	
LEÍRÁS			
1898-ban emelt, a Gimnázium telkén álló út menti kőkereszt. Széles lábazaton álló, kiugró párkány díszítésű, egyszerű egyenes vonalú kialakítású kőkereszttel, fémtestű megfeszített Jézus alakkal.			
VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK			
Teljes kereszt és részletei.			
KORREKCIÓS JAVASLAT			
-			

H6	CÍM	HRSZ.	VÉDETTSÉG
	Bak-hegy	0107/3	HV
ÉPÜLET/ÉPÍTMÉNY FAJTA		Út menti kőkereszt	

LEÍRÁS

Közel 130 éves, Barátúri Bak-hegyen álló homokkő feszület. Széles kötalapzaton álló, robosztus kereszt és azonos anyaghasználatú megfeszített jézus.

VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ELEMEK

Teljes kereszt, és részletei.

KORREKCIÓS JAVASLAT

-

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
RÉGÉSZET
2026

Tartalomjegyzék

1. Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarész – bevezetés 2

2. Törvényi előírások 3

3. Magyarhertelend község régészeti örökségének számbavétele 4

4. Azonosított régészeti lelőhelyek 7

a) A régészeti lelőhelyek elterjedésének általános jellemzői 8

b) A hatásvizsgálat során azonosított lelőhelyek bemutatása 13

Tájékoztató irodalom: 20

c) Az ismert régészeti lelőhelyek listája 20

5. A tervezett változások régészeti érintettsége és örökségvédelmi javaslattétel – összefoglalás 21

6. A 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről a feladatellátást segítő részei: 28

Magyarhertelend község

Településfejlesztési tervéhez kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány - régészeti munkarész

Magyarhertelend látképe. (2026.05.12; saját felvétel)

1. Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarész – bevezetés

Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze Magyarhertelend településfejlesztési terve kapcsán készült. Elkészítésének célja, hogy a régészeti lelőhelyek és a régészeti érdekű területek számbavételével feltérképezze a kulturális örökség elemeit, és a település fejlesztéséhez kapcsolódó, földmunkával járó beruházások tervezéséhez és kivitelezéséhez segítséget nyújtson.

Jelen hatástanulmány tartalmazza:

- a település közigazgatási területén belül ismert régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatokat, valamint a történeti információk elemzéséből levonható következtetéseket,
- a településhez kapcsolódó terepi ellenőrzés örökségvédelmi hatáselemzését.

A munka során fontos szempont volt, hogy a településfejlesztési koncepcióhoz illeszkedve a területek régészeti felmérése, lehetőség szerint régészeti terepbejárása megtörténjen. Ez a módszer ugyanakkor csak a nyílt, mezőgazdasági művelés alatt álló területeken hozhat eredményt, amelyet a parcellák aktuális fedettsége és az időjárási körülmények is befolyásolnak. A módszertől a beépített vagy más módon fedett területeken nem várhatunk eredményt. A terepi kutatást légirégészeti felderítés, valamint az elérhető távérzékelési adatok elemzése, továbbá a történeti adatok figyelembevételével egy történeti/régészeti táj-

és úthasználati elemzés is kiegészítette. Ezek a rendelkezésre álló ismeretek jobb megértése mellett új régészeti jelenségek, lelőhelyek felderítésére is alkalmasak.

2. Törvényi előírások

A régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos törvényi szabályozás alapját a 2001. évi LXIV, a kulturális örökség védelméről szóló törvény adja. E törvény hatálya a kulturális örökség elemei közül a hadtörténeti és régészeti örökség védelmére és a kulturális javak védelmére, valamint az ezekkel kapcsolatos minden tevékenységre, személyre és szervezetre terjed ki (1. § (1)).

A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása, valamint a kulturális örökség elemeit tudományos módszerekkel kell felkutatni, számba venni, értékelni, az utókor számára megőrizni és hozzáférhetővé tenni (4. § (1) – (2)).

A kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, a vallási közösségek, a civil és gazdálkodó szervezetek, valamint az állampolgárok számára (5. § (1)).

A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll (8. § (1)).

A törvény értelmében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell végezni (3. §). A régészeti lelőhelyek területét – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy a lelőhelyek állománya ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (9. §).

A nyilvántartott régészeti lelőhelyeken a földmunkával járó beruházásokat a jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni (elkerüléssel, bennhagyással vagy elfedéssel meg kell őrizni), amennyiben azok feltárása mégis szükséges, a régészeti feltárási munkák költségeit annak kell fedeznie, akinek a fejlesztés érdekében áll (19. § (3)).

Nagyberuházás esetén a feltárást megelőzően előzetes régészeti dokumentációt kell készíttetni (23/B-C. §), melynek feltárási projektterve (23/D. §) tartalmazza a régészeti feladatellátásra vonatkozó információkat: meghatározza a nagyberuházáshoz kapcsolódó valamennyi régészeti feladatellátást, annak módját, az érintett területet és annak régészeti jellemzőit, a várható kockázatokat, valamint a feladatot végző intézményt. A nagyberuházást megelőző feltárást a gyűjtőterületén érintett vármegyei hatókörű városi múzeum végezheti jogszabályban meghatározottak szerint (23/E. § (2a)). Magyarhertelend területén a pécsi Janus Pannonius Múzeum a területileg illetékes, megyei gyűjtőkörrel rendelkező múzeum (7621 Pécs, Káptalan u. 5., e-mail: jpm@jpm.hu, telefon: +36 72/514-040, www.jpm.hu;

régészeti osztályvezető: Neményi Réka, e-mail: nemenyi.reka@jpm.hu, telefon: +36 30/2575170).

Amennyiben régészeti leletek, emlékek nem tervezett keretek között kerülnek elő földmunka során, nem nyilvántartott lelőhelyen, úgy a területen a földmunkákat be kell szüntetni, a helyszín őrzését biztosítani kell, és a feltárást mentő feltárás keretében a területileg illetékes múzeumnak el kell végeznie (22. § (5)). Magyarhertelend területén a földmunkával járó beruházások engedélyezési folyamata során a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos szakhatósági állásfoglalást a Baranya Megyei Kormányhivatal Pécsi Járási Hivatalának Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztálya adja.

3. Magyarhertelend község régészeti örökségének számbavétele

Magyarhertelend község Baranya vármegyében, a Baranyai-hegyhát kistájon helyezkedik el. A település közigazgatási területén találjuk Magyarhertelend és Barátúr falvait, amelyek a történelem folyamán nevükben, szerkezetükben és elhelyezkedésükben is más-más formában léteztek. A települések a Baranya-csatorna (korábban Széki-patak) völgyének déli oldalán találhatók. A földrajzi környezet meghatározó elemét adó vízfolyás nyugati irányba, Bodolyabér felé folyik, és a dombsági környezetet is erre szakítja meg. A települések északi és déli előterében lankásabban-meredekebben emelkedő dombokat találunk.

A dombsági környezet változatos képet mutat. Míg az északi irányba eső kiemelkedések lankás déli lejtőkkel csatlakoznak a Baranya-csatorna völgyéhez, a Mecsek felé eső déli oldalon szabdaltabb formákkal és eróziós/deráziós völgyekkel találkozunk. Ezeknek a felszínformáknak egy része antropogén eredetű, és az emberi megtelepedés és tájhasználat klimatikus körülményekkel való kölcsönhatását mutatja – akár évszázados távlatokban.

Magyarhertelend jelentősége közlekedési szempontból a korábbi helyzetéhez képest csökkent, vonzerejét táji értékei, elzártsága és fürdője együttesen adja. Szilárd burkolatú úthálózata habár összeköttetést biztosít a térség központjai felé, mégis mellékutak alkotják. Pécset a hegységen és Orfűn átvezető úton – vagy Magyarszék – Mánfa felé – lehet elérni, míg Komló irányába Magyarszéken keresztül lehet eljutni. Észak felé, Sásd és Dombóvár térsége Magyarszéken vagy Bodolyabéren át, Oroszlón keresztül érhető el. Ezek az utak alapvetően a modern közlekedési igényekhez igazodóan lettek kijelölve, ahogy a térség vasútvonala (Sásd – Komló) is a Baranya-csatorna völgyében fut.

A történeti és régészeti időkben a térség közlekedési hálózata más volt, és ennek is köszönhető, hogy a település előzményeit más-más helyszíneken kell keresnünk. A topográfiai adottságokhoz igazodó közlekedési folyosók alapvetően nem változtak, de helyzetük a legtöbb esetben gyökeresen megváltozott. A Pécstől észak felé haladó közlekedés korábban a Mecsek gerincútján, a Lapis – Vágotpuszta – Kereszt-hegy vonalon haladt, majd a Baranya-csatornán átkelve, annak északi oldalán haladt a domblábi felszínen Sásd – Dombóvár felé. E legfőbb út előzményeit a római korig visszavezethetjük (lapisi őrtorony), nyomai pedig a mai napig fellelhetők a térség mikrodomborzati képződményein (útbevágódások) keresztül. A mai főútvonal ezzel szemben Pécs – Mánfa között kel át a Mecseken, és onnét a Baranya-csatorna völgyét, illetve Oroszló felé a dombgerincet használja. A kisebb településeket összekötő utak

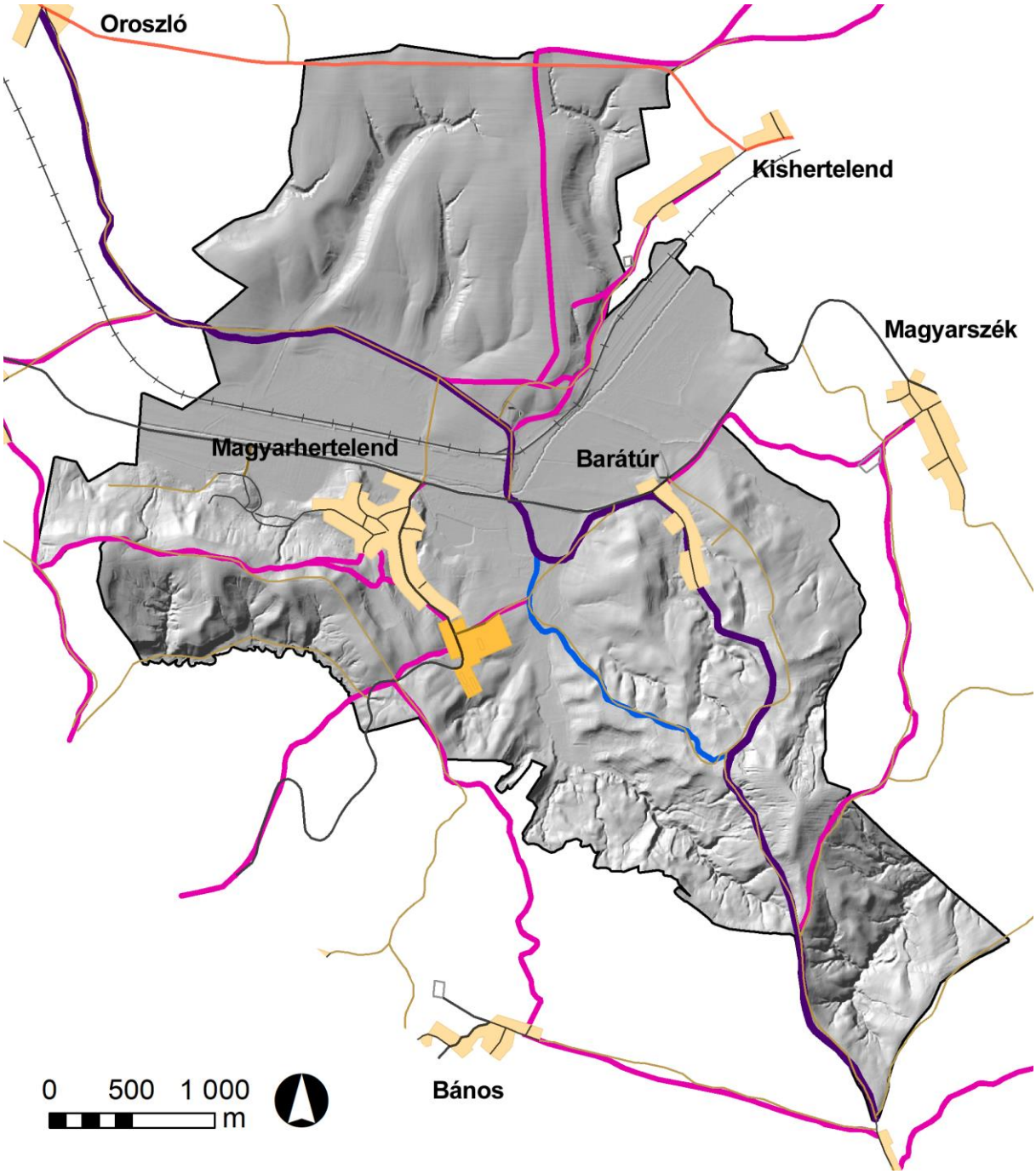
– ahogy régen is – alsóbb rendű közlekedési csatornákként értelmezhetők. Vonalvezetésük azonban szintén eltér a legtöbb esetben, hiszen a hagyományos gyalogos, vagy állati segítséggel zajló forgalom direktebb nyomvonalakat választott a domborzati formák leküzdésére és sokszor a gerincutakat részesítette előnyben a völgyben futó utakkal szemben. Ezek nyomai sok esetben a mai napig szintén megőrződtek a tájban.

A település(ek) története elsősorban a rendelkezésre álló forrásadatok alapján ismerhető meg, ugyanis régészeti ásatás még nem volt Magyarhertelend közigazgatási területén belül. Magyarhertelend és Barátúr mai elhelyezkedése a török kort követő visszatelepülésnek és a betelepítéseknek köszönhető, ahogy a tájhasználati kép is sok ponton tükrözi ennek az időszaknak a képét. Ezt megelőzően a falvak elhelyezkedésében döntő szerepet játszott a középkori (helyenként akár már korábban is létező) úthálózat, amelyre települve találjuk az eredeti falvakat. Magyarhertelend előzményeként Tasonyát jelölhetjük meg, míg Barátúr korabeli települése Pusztaszentegyház lelőhelynél volt. Mivel egyelőre csak a forrásadatokra, és a lelőhelyek részbeni visszaazonosítására, nyilvántartásba vételére támaszkodhatunk, pontos történeti kép nem áll rendelkezésünkre a múltban történt eseményekről és életmódról. A középkort megelőző időszakról még kevesebb az információnk. A római korinak tartható, Mecseken áthaladó „lapisi út” mellett csupán a frissen nyilvántartásba vett kettő őskori lelőhely szerepel az információs listán.

A település közigazhatási területe a történelem folyamán kedvező feltételeket biztosított az emberi megtelepedésre, amelyet a régészeti lelőhelyek ma még korlátozottan ismert száma is alátámaszt. Mivel Magyarhertelend területének régészeti kutatását csupán alacsony szintűnek tarthatjuk, a jelen megfigyelések és a természeti adottságok összevetése alapján minden valószínűség szerint várható még további lelőhelyek előkerülése. Tudományos ásatás nem volt a területen, és a modern roncsolásmentes régészeti módszerek sem jellemezték a lelőhelyazonosítás folyamatát. Korlátozott ismeretanyagunk alapján nehezen dönthető el, hogy még hol és milyen jellegű lelőhelyek előkerülésére számíthatunk.

A régészeti lelőhelyek felderítését a művelési kép is befolyásolja. A mezőgazdasági művelés alatt álló területek a roncsolásmentes régészeti módszerek alkalmazását elősegítik. Ilyen környezetben extenzív módon, terepbejárással, valamint légirégészeti és geofizikai módszerekkel is mód van a történeti és régészeti korszakok emlékanyagának megismerésére. A roncsolásmentes módszerek ráadásul az ún. „rejtőzködő” lelőhelyek (pl. temetők) – melyeket jellemzően nem éri el/roncsolja a mezőgazdasági művelés – azonosítására is lehetőséget adhatnak.

Magyarhertelend esetében is számítani kell újabb régészeti lelőhelyek előkerülésére, így a jelenlegi megfigyelések csupán a mostani ismeretanyagunkat tükrözik. Mindennemű beruházást, építkezést ennek figyelembe vételével kell végezni, hiszen múltunk emlékei egyszeri, megismételhetetlen és pótolhatatlan értéket jelentenek, felbukkanásuk esetén tudományos megfigyelésük és értékelésük elengedhetetlen!

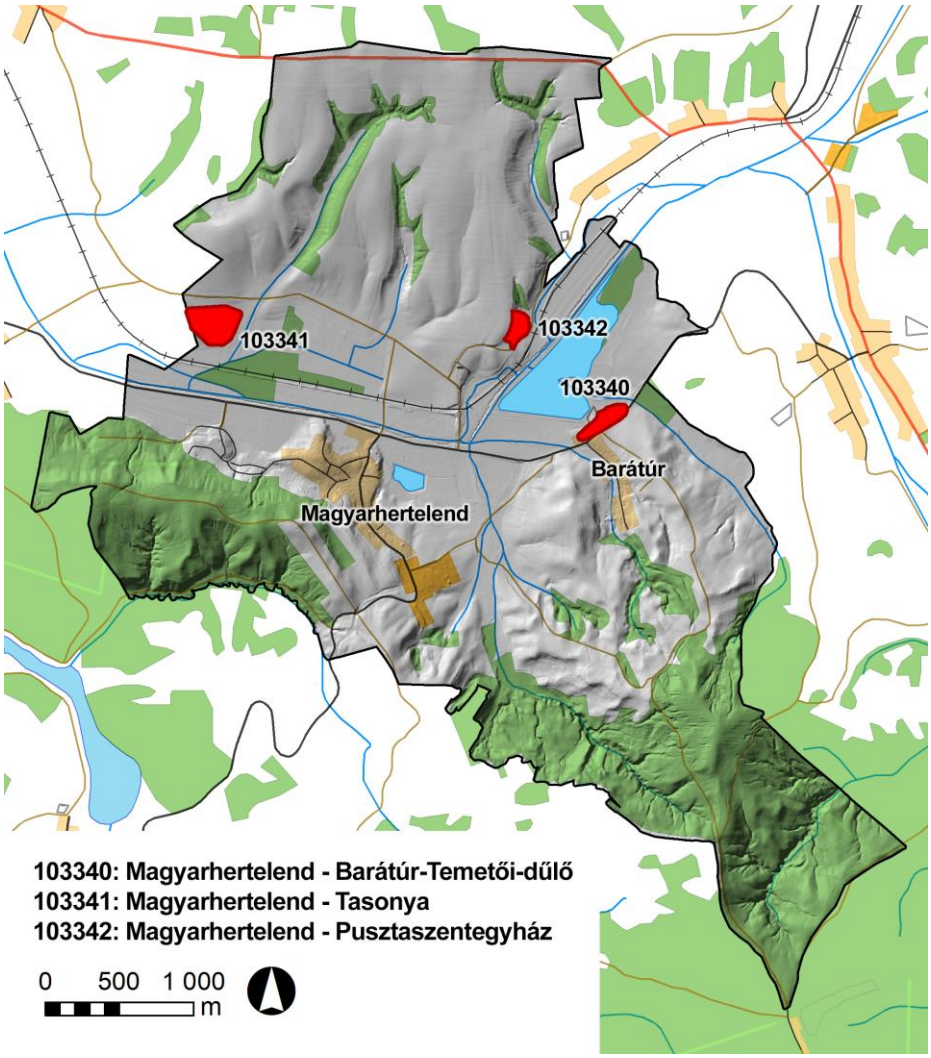
Magyarhertelend területének közlekedési viszonyai történelmi távlatokban. A térkép a modern település- és úthálózat mellett a korábbi utakat is mutatja. A sötétlila vonal a régészeti/történeti korú Pécs – Sásd útvonalat jelzi, a Kereszt-hegy és Magyarhertelend közötti alternatív (kék) nyomvonallal. A lila színnel jelölt útvonalak a történeti és topográfiai adatokból rekonstruálható, településeket egykor összekötő alacsonyabb rendű utakat mutatják. (saját térkép)

4. Azonosított régészeti lelőhelyek

Magyarhertelend közigazgatási területén belül a hatástanulmány készítési idejéig nem volt nyilvántartott régészeti lelőhely, amelynek hátterében egyértelműen a kutatatlanság áll. A település fejlesztési terveit is figyelembe vevő hatásvizsgálat során, a művelési ágakat, és ezáltal a terepen is ellenőrizhető parcellákat figyelembe véve ez a szám háromra bővült, amelyből kettő (*103340: Magyarhertelend – Barátúr-Temetői-dűlő; 103341: Magyarhertelend – Tasonya*) a tervezett gyorsforgalmi út nyomvonalán található, míg a *103342: Magyarhertelend – Pusztaszentegyház* lelőhely a történeti források és adatközlők[1] segítségével azonosított egykori templomos helyet jelöli.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek adatait a hatástanulmány táblázatos formában, illetve helyüket és kiterjedésüket térképi melléklettel is tartalmazza. Egyedi azonosítójuk minden esetben a régészeti lelőhely-azonosító számuk.

[1] Ezúton szeretném megköszönni Kovács Gyula és Szabó Loránd segítségét a település régészeti örökségének felkutatásában!

Magyarhertelend nyilvántartott régészeti lelőhelyeit (piros poligonok) mutató térkép. (saját térkép)

a) A régészeti lelőhelyek elterjedésének általános jellemzői

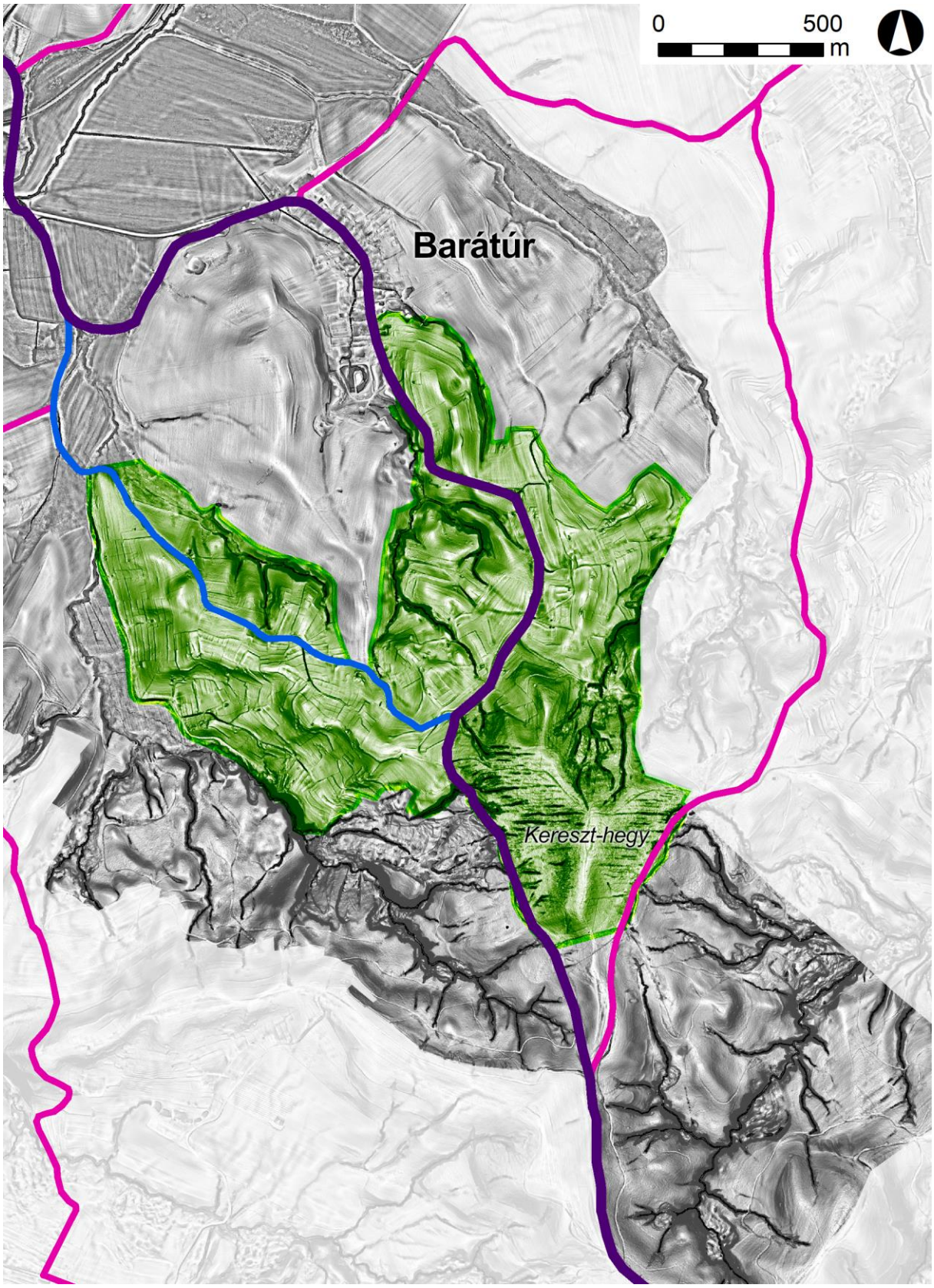
A Magyarhertelend területére eső régészeti lelőhelyek jellemzéséhez rendkívül kevés információ áll rendelkezésünkre. A legfrissebb megfigyelések szerint azonosított lelőhelyek alapján csak általánosságokat lehet megjegyezni:

- A légirégészeti kutatások kevés eredményt hoztak. Annak ellenére, hogy a vizsgálatok idején a település mezőgazdasági művelés alatt álló parcelláinak nagy részét borították kalászos növények, csak kis mértékben lehetett növényzeti anomáliákat megfigyelni, és ezek is elsősorban a korábbi úthálózat, vagy parcellarendszer nyomait mutatták. Figyelembe véve a szabadon elérhető távérzékelési adatokat is (ortofotók, archív térképészeti légi felvételek, műholdfelvételek), nagyobb időtávban is hasonló megfigyeléseket lehetett tenni. Az eredménytelenség hátterében nem a régészeti lelőhelyek hiánya, hanem azok légirégészeti megfigyelésének korlátozott lehetőségei állnak – a talajtípusok, valamint az időjárási helyzet mind befolyással van a felderítési esélyekre.

- A fejlesztési területekhez illeszkedő terepi kutatások a beépítés és az aktuális művelési mód miatt igen korlátozottnak tekinthetők, ugyanakkor a bejárt területek topográfiai sajátosságait is figyelembe véve minden „esélyes" helyszínen előkerültek régészeti lelőhelyekre utaló felszíni leletek. Vagyis az összes, vízközeli, megtelepedésre alkalmas helyszín új lelőhelyek előkerülését hozta magával (*103340: Magyarhertelend – Barátúr – Temetői-dűlő, és 103341: Magyarhertelend – Tasonya)*. Ebből következik, hogy Magyarhertelend közigazgatási határának szisztematikus régészeti topográfiai vizsgálataival nagyban lehetne növelni a régészeti lelőhelyek számát. Ehhez a megfigyeléshez érdemes figyelembe venni a szomszédos Magyarszék település környezetéből rendelkezésünkre álló adatokat, melyek szerint a nagyszámú lelőhely között mind régészeti, mind pedig a település történeti időszakához kapcsolódó emberi tevékenységének lenyomatára utaló helyszín is bekerült a régészeti nyilvántartásba.
- A belterületi beépítettség miatt új lelőhelyek előkerülésére az építési munkák során lehet és kell is számítani a településeken. Magyarhertelend és Barátúr fekvése is indokolja lelőhelyek előkerülését, ahogy a Barátúr északi határában rögzített *103340: Magyarhertelend – Barátúr–Temetői-dűlő* lelőhely is igazolja, amelynek déli kiterjedése a település házai és a főút miatt nem is állapítható meg jelenleg.
- A történeti adatok felkutatásával szintén esély nyílik a régészeti lelőhelyek azonosítására. Így válhatott ismertté a Barátúr település középkori előzményét adó Pusztaszentegyház felderítésére is. A helyszín azonosításában a történeti források, az adatközlők, továbbá a történeti térképek adatai és a topográfiai vizsgálatok együttese segített. A lelőhely (*103342: Magyarhertelend – Pusztaszentegyház*) pontos kiterjedését csak további vizsgálat igazolhatja, és ezzel a templom szűkebb környezetén túl a faluhely is azonosíthatóvá válik. Hasonlóképpen komplex vizsgálat eredményei utalnak arra, hogy a *103341: Magyarhertelend – Tasonya* lelőhely részben szintén egy középkori faluhelyre utal, hiszen a bejárható területen megfigyelt régészeti leletanyag mellett a történeti és térképi források is abba a térségbe teszik a lelőhelyet (és templomának romját). Ebben az esetben a kutatásokat Bodolyabér területén is folytatni szükséges.
- Részben régészeti korúnak tekinthető a térség egykori úthálózatának és tájhasználatának vizsgálati eredéménye. A rendelkezésre álló források alapján látható, hogy Pécs irányából egykor egy fontos út haladt át a Mecseken Lapis – Vágotpuszta érintésével, majd Barátúr/Magyarhertelend mai településeken keresztül a kemping (egykori malom) térségében átkelt a Baranya-csatornán (Széki-patak), és a „régi temető"-nél nyugat felé fordulva követte a domblábi területet Oroszló – Sásd irányában. Az útvonal régészeti korú, legkorábbi használatát a lapisi római kori őrtorony adatolja, de ezt erősíthetik az ún. „Mélág" területén, a Kereszt-hegy északnyugati előterében, az egykori szőlőknél előkerült 3. századi római érmék is. Hasonlóan fontos, hogy Magyarhertelend és Barátúr középkori előzményeit is

figyelembe véve, az út Pusztaszentegyház déli határában fordult nyugat felé, és áthaladt Tasonyán, ezzel is jelezve a korszakos telepítő tényezőket (Pusztaszentegyház az egykori elágazás közelében, attól északkeletre, Kishertelend irányában feküdt). Az említett főút mellett más útvonalak azonosítására is lehetőség nyílt, ezek térképi ábrázolással és topográfiai nyomokkal – elsősorban a légi-lézeres domborzatmodell[2] mikrodomborzati elemzése alapján – is adatolhatók, és elsősorban a középkori, újkori településhálózathoz és tájhasználathoz kapcsolódnak. Szintén kiemelendő, hogy Magyarhertelend délkeleti határában, a Kereszt-hegy térségében jól adatolható, archaikus tájhasználati elemeket lehet megfigyelni. Ezek közé tartozik a Kereszt-hegy török kort követő művelésbe vonásának felárkolódott nyomai (amelyek nyugati irányban szurdokszerű völgyekké vágták be magukat a „Mélág" környékén), illetve az egykori szőlőhegy szintén évszázadokra visszanyúló parcellarendszere, és tájhasználati nyomai. Mindezek megőrzése fontos cél kell, hogy legyen, és komoly értéket képvisel Magyarhertelend számára.

[2] Az adat forrása: Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Az egykori úthálózatot (lila és kék színek), valamint az évszázados tájhasználati képet és parcellarendszert mutató reliktum táj (zöld – Magyarhertelend közigazgatási határain belüli területe!) a légi-lézeres domborzatmodell mikrodomborzati elemzéssel készült térképén. (készítette: SzM, LiDAR forrás: JPM)

A Kereszt-hegy (jobbra fent) előterében húzódó egykori szőlőhegy évszázados tájhasználati nyomait mutató felvétel. (2026.05.22., saját felvétel)

Az egykori szőlőhegy képe napjainkban. A háttérben Magyarhertelend látható. (2026.05.22., saját felvétel)

b) A hatásvizsgálat során azonosított lelőhelyek bemutatása

Magyarhertelend – Barátúr – Temetői-dűlő,
lelőhely azonosító: 103340

A Magyarhertelend községhez tartozó Barátúr település északi szélén, a Temetői-dűlőben fekvő lelőhely. A felszíni leleteket a Barátúri-tó irányába lejtő domboldalon, a települést határoló szántókon lehetett megfigyelni. Déli kiterjedését a beépítettség és a főút miatt nem lehetett meghatározni, de a település keleti felén emelkedő domboldalban (a főút déli oldalán) már nem kerültek elő leletek a szántón. A szántóföldön megfigyelhető felszíni leletek kerámiatöredékekből és pattintott kövekből álltak. A töredékek kis mérete, és a jellegzetes darabok hiánya miatt **őskori, feltételezhetően bronzkori** telepnyom leleteit mutatja a terület.

A Temetői-dűlő lelőhely képe északnyugati irányból fényképezve. (2026.05.29., saját felvétel)

Magyarhertelend – Tasonya,
lelőhely azonosító: 103341

Magyarhertelend nyugati határában, a Baranya-csatorna (egykori Széki-patak) völgye fölé emelkedő domboldal vasúttól északra eső részén fekszik, egy ÉK-DNy futású völgy nyugati oldalán fekvő lelőhely. A felszíni leleteket egy kisebb kiemelkedés oldalában és tetején lehetett megfigyelni, nyugati határukat a művelési mód miatt nem sikerült azonosítani. A már

Bodolyabérhez tartozó, de földrajzi név szerint szintén Tasonyának nevezett területen folytatódhat a lelőhely a Baranya-csatornával – és a vasúttal – párhuzamos domboldalban.

Magyarhertelend török korig fennálló előzményét a mai településtől távolabb, a Baranya-csatorna (Széki-patak) északi oldalán, a Tasonya – Tassonya, Tosonya, Toponya – dűlőbe feltételezi a kutatás, de mindeddig semmilyen régészeti bizonyíték nem állt rendelkezésre ezzel kapcsolatban. A helynév Magyarhertelend és Bodolyabér határán fekszik, előbbi csupán a keleti szélére tarthat számot. A település 2026. évi örökségvédelmi hatástanulmánya kapcsán, a gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalába eső parcellák közül a Tasonya-dűlő keleti része bejárható volt. A körülötte fekvő gabonatáblák légirégészeti módszerrel településnyomot nem mutattak, csupán korábbi parcellák, vagy út-szerű jelenségek voltak megfigyelhetők. A szemlére alkalmas parcellán azonban régészeti leleteket lehetett megfigyelni.

A szántóföldön azonosítható felszíni leletek kerámiatöredékekből és pattintott kövekből álltak. A töredékek kis mérete, és a jellegzetes darabok alapvető hiánya miatt egyrészt **őskori, feltételezhetően bronzkori telepnyom** leleteit, másrészt **középkori** darabokat mutatott a terület. Többségük őskori lelet volt, de figyelembe véve a dűlőnév helyét, elképzelhető, hogy Magyarhertelend előzménytelepülésének főbb részeit ettől nyugatra – Bodolyabér területén – lehet megtalálni.

A terepbejárás során azonosítható lelőhely, a Tasonya-dűlő keleti felén. A légi felvétel nyugatias irányból tekint a parcellára, jobbra a háttérben Magyarhertelend látható. (2025.05.26., saját felvétel)

A Tasonya-dűlő keleties irányból fényképezve. Csupán a jobb oldali parcella tartozik Magyarhertelendhez, ezen lett azonosítva a 103341-es számú lelőhely. (2025.05.26., saját felvétel)

Magyarhertelend – Pusztaszentegyház, lelőhely azonosító: 103342

Magyarhertelend keleti határánál, Kishertelend (Magyarszék) DNy-i előterében, a Barátúri-tó és a Baranya-csatorna (Széki-patak), valamint a vasút északi oldalán futó dombperemen fekvő lelőhely. A területet erdős/bozótos borítja, körülötte kaszálók, tőle nyugatra pedig szántó található.

A napjainkban Magyarhertelendhez tartozó Barátúr Árpád- és középkori előzményét az egykori Szent Márton templomnál kell keresnünk, amelynek első említését a pápai tizedjegyzékben találjuk a 14. század első feléből. A faluhely a török korban pusztult el, de temploma még a 18. század eleji feljegyzések szerint is látható maradványokkal rendelkezett, a romok a „két Hertelend” (Nagyhertelend /mai Magyarhertelend/ és Kishertelend) közötti erdős részen álltak. A magyarhertelendi „Historia domus” adatai szerint a templom 1816-ban pusztult el, amely köré még egészen a 19. század elejéig temetkeztek. A forrásadatok szerint építőanyagát a magyarhertelendi plébániaépület 19. század első felében történt bővítéséhez használták fel. A Baranya Megye Földrajzi Nevei már Pusztaszentegyház néven említi a helyet, ahol a trinitárius szerzetesrend temploma és kolostora állt.

Várszegi Alajos honismereti szakkörvezető 1970-ben írta meg Barátúr történetét, amelyben a templom helyét a 0137-4-992 számú telekre teszi („Maraszt-Gálgödre-Aggéve" térsége). A bozótos részen akkoriban az Aranykalász MG.Tsz. bekerített karámja volt. Tudomása szerint 1966-ban a templomtelek alatt húzódó dűlőút alatti friss szántásban sok cserép- és tégladarabot találtak (jelenleg kaszáló, 053/2-es parcella). 1968 májusában Sándor Mihály csordás útmutatásai alapján még felmérhette a kb. 19×8,5 méteres, íves szentélyzáródású templomot. Leírása szerint a templom szentélye nyugaton feküdt, templomtornyot és sekrestyét már nem tudott azonosítani, mert eltemetődtek. A helyszínen Sándor Mihály egykor két sírt is feltárt, amelyek a temetkezéseket is igazolták.

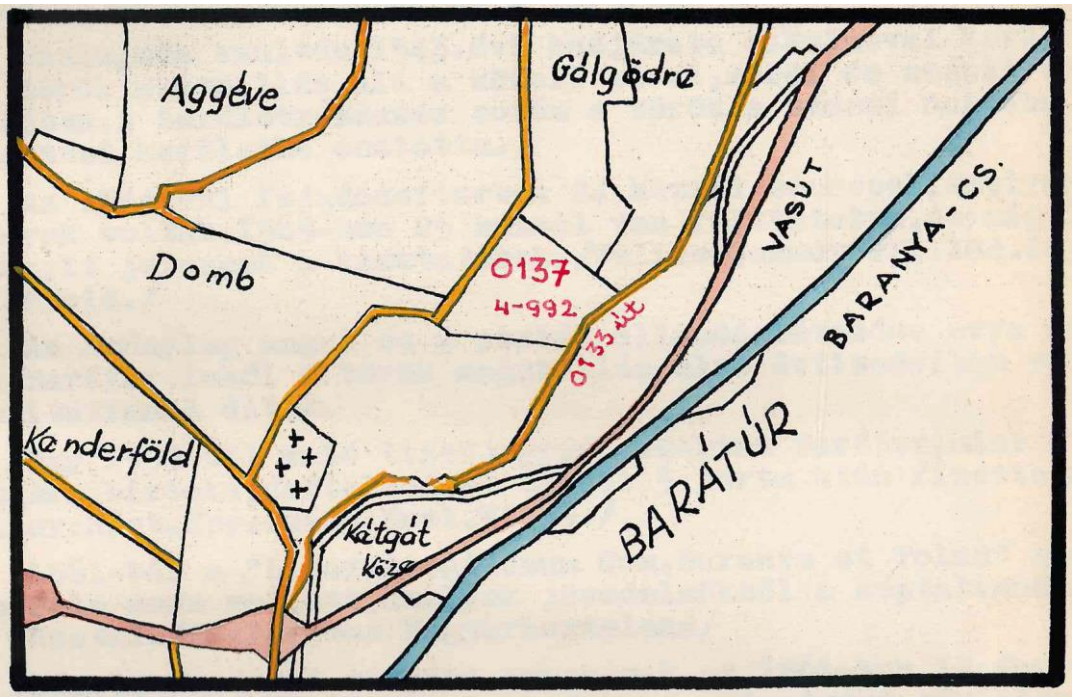
Magyarhertelend 2026. évi örökségvédelmi hatástanulmányának készítése során Kovács Gyula és Szabó Loránd adatközlők segítségével deríthettem fel a helyszínt. Kovács Gyula, édesapjától származó információi szerint, az 1960-as években a területen egy épületet tervezett felhúzni a Tsz, és a munkák során kerültek elő a temetkezések. Az építkezést félbehagyták, a területet nem bolygatták tovább, és a templom helye feledésbe került.

Összevetve a forrásadatokat, és térképezve a Várszegi Alajos által közölt térképet (amelynek alapadatait az '50-es évek adták), bizonytalanul lehetett lokalizálni a templom helyét. A térképen szereplő parcellarendszer eltér a mai állapotoktól, de összevethető pl. a 19. század végi kataszteri adatokkal, így viszonylagos pontossággal geokorrigálható volt. Az ezen jelzett templomhelyet a Fentről.hu 1959-es és 1967-es légi felvételeivel összevetve viszont jól látható, hogy csupán egyetlen helyszín volt erdős/bozótos abban az időben, mégpedig az a terület, ahol a Janus Pannonius Múzeum légi-lézeres felmérésének domborzatmodellje egy kisebb dombot, illetve azon egy épület, vagy építkezés bolygatási nyomait mutatja.

Figyelembe véve a rendelkezésre álló adatokat, helyszíni szemlét tartottunk. A területet sokkal kiterjedtebb bozót takarja, mint amit az 1950-60-as évek légi felvételein lehetett látni, de a kis domb, és a hozzá vezető útbevágás jól azonosítható volt a terepen. A sűrű aljnövényzet miatt az épületre vagy építkezésre utaló bolygatást csak a GPS adatok sejttették, de a növények és az avar elkotrása után a vizsgált területen apró tégla-, kő- és habarcstöredékeket, illetve egy – akár emberi – csontdarabot is meg lehetett figyelni.

Mindezeket összevetve és a bizonytalansági tényezőket is figyelembe véve került lehatárolásra a lelőhely, amelynek kijelölésében szerepet játszott egy, a dombot ÉK és DNy felől határoló szögletesen kialakított tereplépcső, ami akár a hely eredeti funkciójához is igazodhat. Megjegyzendő, hogy a művelési módok miatt jelenleg kutathatatlan (gabona, kaszáló) környező parcellákon a faluhely meghatározására csak légirégészeti módszerrel lehetett kísérletet tenni. Ennek eredményeképpen a templomhelytől nyugatra, a gabonatáblán egy korábbi út nyomát lehetett azonosítani, amely az ALS felmérésen is követhető, és a korabeli leírások és térképek szerint Magyarhertelendet kötötte össze Liget faluval. Az út vonalvezetése, a templomhely környékén való megtörése, illetve leágazása Kishertelend irányába, szintén erősítik az egykor itt levő település és templomának helyét, illetve az Első Katonai Felmérés igen pontatlan, és ilyen szempontból georeferálhatatlan térképén is ebben a helyzetben jelöltek romot.

A templom körüli faluhely meghatározásának bizonytalansága miatt lehatárolása nem történt meg, azt csak további kutatásokkal lehet megtenni.

Pusztaszentegyház helye Várszegi Alajos térképén (Várszegi 1970, 4.)

A templomot rejtő bozótos helyszín a levegőből. (2026.05.26., saját felvétel)

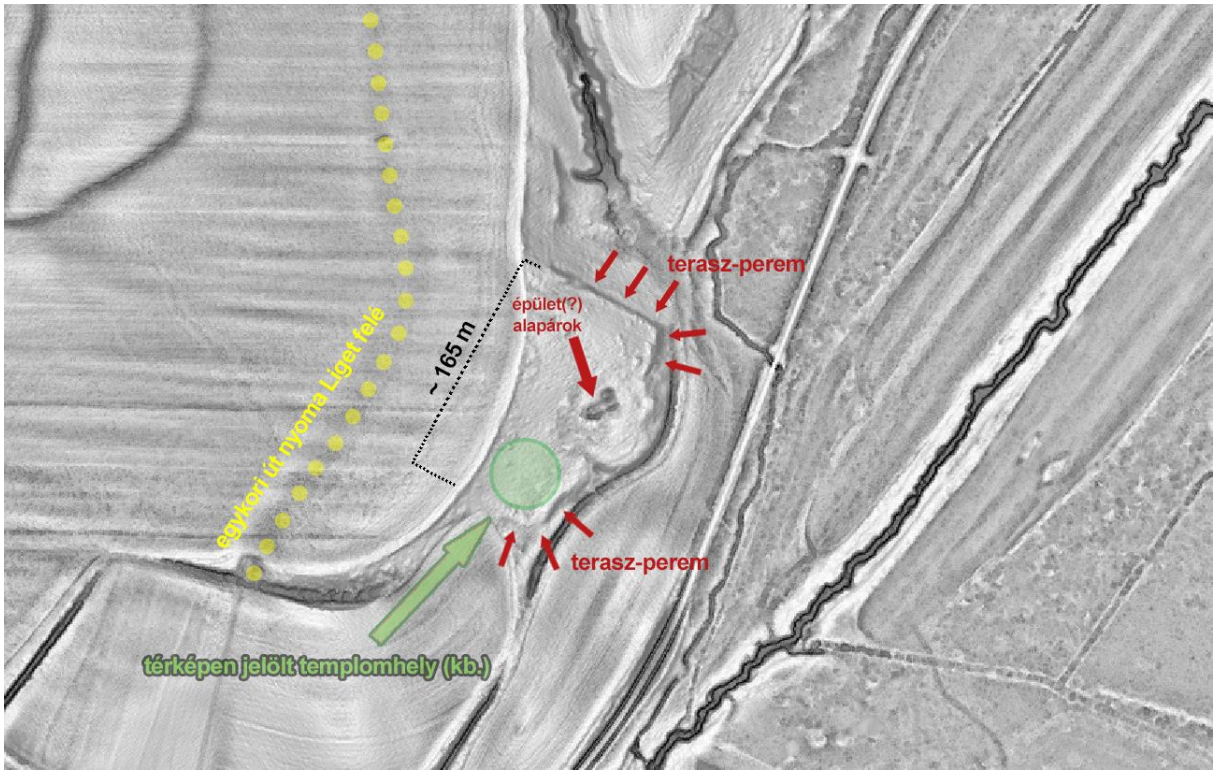
A Pusztaszentegyház nyugati oldalán futó egykori, Liget felé vezető út nyoma a gabonában. Jobbra a Barátúri-tó látható. (2026.05.26., saját felvétel)

A templom feltételezett helye napjainkban. (2026.05.28., saját felvétel)

A helyszínen gyűjtött építési törmelék, összevetve a légi-lézeres felmérés nagyrészletességű modelljével.
(2025.05.28., saját felvétel)

A lelőhely azonosítása során megfigyelt jelenségek a légi-lézeres felmérés mikrodomborzati térképén.
(készítette: SzM; LiDAR forrás: JPM)

Tájékoztató irodalom:

- Bándi G. (szerk.): Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Pécs 1979
- Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza II. Budapest 1894
- Dövényi Z. (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere IV. Budapest 2010
- Györffy Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Budapest 1963
- Horváth I.: A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma. Tájhasználat és gazdálkodás (1736-1875). Pécs 2016
- K. Németh A. – Máté G. Horhosok, puszták, búvólikak. Pécs 2020
- Káldy-Nagy Gy.: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Budapest 1960
- Kiss L.: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest 1988
- Pesti F.: Baranya megye földrajzi nevei I. Pécs 1982.
- Szabó M.: Római kori őrtorony és átkelő a Lapison. JPMÉ 58 (2025), 133-155.
- Timár L.: Önkormányzat és tanács: A helyi önállóság története és felszámolása Magyarhertelenden és Barátúron. Comitatus 2011. szeptember, 60-71.
- Várszegi A.: Barátúr története eredetétől 1945-ig. Kézirat, 1970
- Várszegi A.: Magyarhertelend története eredetétől 1945-ig. Kézirat, 1970

c) Az ismert régészeti lelőhelyek listája

Lelőhely azonosító	Név	Korszak	Helyadat
103340	Barátúr – Temetői-dűlő	őskor (bronzkor ?)	igen
103341	Tasonya	őskor (bronzkor ?), középkor	igen
103342	Pusztaszentegyház	középkor	igen

5. A tervezett változások régészeti érintettsége és örökségvédelmi javaslattétel – összefoglalás

A Magyarhertelend község településtervében tervezett változtatási szándékok több helyen érintenek nyilvántartott régészeti lelőhelyeket. A kutatások ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy a jelen ismereteink szerint rendelkezésünkre álló adatok korlátozottnak tekinthetők, ennek figyelembe vételével pedig nem csupán a nyilvántartott lelőhelyek védelmére kell tekintettel lenni, hanem újak előkerülésére is számítani lehet. Mindazonáltal az is kiemelendő, hogy Magyarhertelend község területén olyan részek is megtalálhatók, amelyek kitűnő állapotban őrzik a történeti, esetleg régészeti korú antropogén táj használatának nyomait, amelynek értéke kiemelkedő. Ezek közé tartoznak a Kereszt-hegy térségében azonosított parcellák és művelési nyomok, valamint a régészeti és történeti korú utak nyomvonalai.

A változással érintett részeket a településtervben Magyarhertelend számos területén kijelölték. Nyomvonalas fejlesztésként szerepelnek a gyorsforgalmi út, elkerülőút és a kerékpárutak, ezen kívül pedig a település bel- és külterületén is kijelöltek érintett részeket.

Magyarhertelend közigazgatási területén mindeddig alig történt régészeti lelőhelyfelderítés, amelynek eredményeképpen csupán három régészeti lelőhelyet ismerünk. A hatásvizsgálat rámutatott, hogy a fejlesztésekhez kapcsolódó régészeti terepi és légirégészeti kutatások a vizsgálat alá vonható területeken nagy eséllyel fedeztek fel új lelőhelyeket, amelyek előkerülési valószínűsége jól illeszkedik más, jól kutatott térségekben megfigyeltekhez, illetve igazodik a topográfiai sajátosságokhoz.

Magyarhertelend és Barátúr belterülete a beépítettség és a növényborítottság miatt nem, vagy alig kutatható. Ezeken a részeken a fejlesztések során különös figyelemmel kell eljárni, hiszen itt is számíthatunk régészeti leletek és lelőhelyek előkerülésére.

Az alábbi táblázatban összefoglalt fejlesztési szándékok mellett a régészeti kutathatóság, érintettség és javaslattétel található:

Sorszám		Beavatkozás megnevezése	Rövid leírás	Örökségvédelmi javaslattétel
K1	1.	**Kastély, magtár és istálló épületek hasznosítása**	A beavatkozás célja a kastély, magtár és istálló épületek hasznosítása. Az épületek alkalmasak rendezvények megvalósítására szolgáló helyszín vagy idősek otthona esetleg lakások kialakítására is.: - kerékpáros, közösségi szálláshellyé alakítás (kiszolgálóhelyiségekkel) - faházak építése - összekötő folyosó építése a kastély és a magtár közé - kastély padlásterének önkormányzati lakások - kastély épületében idősek otthona - coworking irodák, kis vállalkozások számára inkubátorház.	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható. A helyszín ugyanakkor a történeti utak metszéspontjában fekszik, Bános és Tekeres irányába mélyútként folytatódik a nyomvonal a kastély nyugati előterében.
K2	2.	**Hertelendi Termálfürdő és Szaunapark fejlesztése**	A kapacitások bővítését tervezik, ehhez a beléptetést és az öltözőket kell fejleszteni, továbbá nagy szükség volna technológiai fejlesztésre is (elavultak a motorok, a szivattyúk, szellőzők, a konyha gépészete). Tervben van a fürdő részéről egy kültéri gyermek élményrész megépítése, valamint a beltéri családi kínálat bővítése, további élményelemek, csúszdák fejlesztése. Szállások tekintetében szűk a kapacitás (a fürdő tulajdonában jelenleg egy 20 fős panzió van). A fürdő régi tervei között szerepel egy 140 szobás hotel megépítése is. Tervezett projektelemek továbbá: - Parkolók kialakítása, parkosítás - Palackozó üzem kialakítása - További külterületek vásárlásával szálláshely kapacitás növelése és fürdőfejlesztés megvalósítása	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.
K3	3.	**Üdülőterület fejlesztése**	Az üdülőterület telkei mind eladásra kerültek, szükség lenne új területek kimérésére. A panzió alatti önkormányzati terület egy része külterület, egy része pedig belterület (jelenleg focipálya, valamint kosárlabdapálya található itt). A pályák mellett további szántók találhatóak, melyek belterületbe vonása további üdülőterületek kialakítását tenné lehetővé.	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.

Sorszám		Beavatkozás megnevezése	Rövid leírás	Örökségvédelmi javaslattétel
K4	4.	**Kempingek szolgáltatásfejlesztése**	Meglévő kempingek szálláshelyfejlesztése (jelenleg csak sátor és lakókocsi szálláslehetőség van), téli-nyári kialakítás, szolgáltatások bővítése (mobilházak, wellness szolgáltatások, medence). A kemping magántulajdonban van, az önkormányzat támogatja az esetleges fejlesztéseket.	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható. Az egykori malom és a Baranya-csatorna (Széki-patak) átkelője ugyanakkor történeti és régészeti értékkel bír. A kutatások alapján ezen a helyen futott, és volt az átkelője a pécsi főútnak.
K5	5.	**Főtér fejlesztése**	A főtéren jelenleg színpad és szökőkút található, a főtér teljes megújítása tervezett mind esztétikai, mint hasznosíthatóság szempontjából. Tervezett projektelemek többek között: - bugyogós korsó folyóka/szökőkút kialakítása - új színpad, tároló helyiség és kiszolgáló épület kialakítása - parkosítás, parkoló kialakítása - közművek föld alá telepítése - „kispolgárok parkja” kialakítása	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.
K6	6.	**Kis tó és környezetének fejlesztése**	A jelenleg záportározóként funkcionáló tó és környezetének fejlesztése. A tó környezetét már kirándulóhellyé alakították, azonban szükség lenne további fejlesztések megvalósítására: - parkosítás, tűzrakó hely kialakítása, pihenőpadok telepítése - horgásztóvá alakítás - vizes élőhelyeket bemutató ösvény a tó körül	A terület – beépítettsége és művelési módja miatt – nem volt kutatható.
K7	**7.**	**Szabadidő, park fejlesztése**	A jelenlegi sportpálya területének funkció bővítése, szabadidőpark kialakítása, teljes terület minőségi fejlesztése. - motorik park kialakítása - Magyarhertelend felirat kialakítása (hab betűkből) - kerékpáros akadálypálya kialakítása - az aktuális trendeknek megfelelő sportprogramok szervezése gyerekeknek (pl: asztalitenisz, PS, csocsó)	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.

Sorszám		Beavatkozás megnevezése	Rövid leírás	Örökségvédelmi javaslattétel
P1	8.	**Közösségi centrum fejlesztése**	A főtéren található Közösségi centrum fejlesztésének megvalósítása, többek között: - ifjúsági klub eszközeinek bővítése - fitneszterem eszközeinek bővítése - az épület belső tereinek újragondolása, minőségi, esztétikai javítása - házasságkötő terem kialakítása az egyik jelenlegi rendezvénytérből - falusi szórakoztató rendezvények szervezése (húsvét, majális, alapítványi bál, stb.) - alkotóház kialakítása	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.
P2	11.	**Falufejlesztés**	A falu fejlesztése céljából az alábbi projektelemek megvalósítása van tervben: - új, kisebb turisztikai látványosságok kialakítása, megvalósítása - szerkezet kialakítása szabadtéri kiállításokhoz az öreg fasoron - közvilágítás LED-es korszerűsítése - helyi értékek háza - nordic walking park - különböző tematikájú tanösvények megvalósítása - posta, plébánia épület bekapcsolása a fejlesztésbe	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.
P3	12.	**Napszentély-kilátó és környezetének fejlesztése**	A TOP_PLUSZ-1.1.3-21-BA1-2022-00013 kódszámú projekt keretében sor kerül a kilátó újjáépítésére. A kilátóhoz vezető rövidebb túraútvonal kijelölésére, pihenőpadok kihelyezésére, a kilátó környezetének fejlesztésére, valamint a környékbeli egyéb turisztikai attrakciókat bemutató tájékoztató felület kihelyezésére további forrás szerzés szükséges.. Megvalósítandó projektelemek többek között: - pados pihenő sziget (okospad) telepítése - kisebb fizetős szolgáltatások (Pl: érmenyomó, messzelátó) telepítése - időjárás állomás, webkamera, szelfikeret telepítése	A terület – beépítettsége és művelési módja miatt – nem volt kutatható.

Sorszám		Beavatkozás megnevezése	Rövid leírás	Örökségvédelmi javaslattétel
P4	13.	**Temetők fejlesztése**	Temetők fejlesztése, parkosítás, útlétesítés, sírkert kialakítása.	A terület – beépítettsége miatt – konkrétan nem volt kutatható. Barátúr északi előterében azonosított régészeti lelőhely (103340: Barátúr – Temetői-dűlő) a temető területére is kiterjed.
K8	15.	**Gazdaságfejlesztés**	Kisebb méretű ipari park (gazdasági terület) kijelölése, kisebb műhelyek kialakítása, munkahelyteremtés elősegítése.	A terület – művelési módja miatt – nem volt kutatható.
K9	16.	**Új lakótelkek kijelölése, kialakítása**	Új lakóterületek kijelölése (akár közművesítéssel). Szálláshely létesítésre is alkalmas kimért telkek kijelölése.	A terület – művelési módja miatt – csak légirégészeti módszerrel volt kutatható, ami régészeti lelőhelyet jelenleg nem mutatott ki.
H1	17.	**Elkerülő út megépítése**	A Kossuth utcát elkerülő út megépítése annak érdekében, hogy a település határában lévő mezőgazdasági vállalkozó gépei ne haladjanak át a falun.	A terület – művelési módja miatt – nem volt kutatható. A fejlesztésnél kiemelendő, hogy a nyomvonal a történeti/régészeti utak nyomvonalába esik.

Sorszám		Beavatkozás megnevezése	Rövid leírás	Örökségvédelmi javaslattétel
K10	19.	**Aktív turisztikai fejlesztések megvalósítása (a Barátúri tó fejlesztése)**	Aktív turizmus fejlesztése a településen: - A Barátúri tó és környezetének fejlesztése. Az aktív turizmushoz kapcsolódóan a Barátúri tó partján egy Turisztikai Központ kerül kialakításra, melynek finanszírozását elősegítő TOP_Plusz-6.1.4-23 pályázat jelenleg előkészítés alatt van. A Turisztikai központban helyet kapna mosdó, közösség tér, raktár, büfé, öltöző, valamint beszerzésre kerülnének túrázáshoz használható közlekedési eszközök (kajak, kenu, kerékpár, stb.) A projekt keretében továbbá parkolóhely, stég, valamint szabadtéri gyermekjátszótér kerülne kialakításra. Ezenkívül a területen további projektelemek megvalósítása tervezett: - madárles építése parkosítással, - szabadvízi strand, - „SUP birodalom” kialakítása - erdei tanösvény, kalandpálya kialakítása - erdei turista útvonalak rendbetétele	A terület – művelési módja miatt – nem volt kutatható. Légirégészeti felderítés a közvetlen közelében nem mutatott régészeti jelenségeket jelenleg. A tó déli előterében, Barátúr határában fekszik a 103340: Barátúr – Temetői-dűlő lelőhely, míg északi előterében, a Baranya-csatorna túloldalán található 103342: Pusztaszentegyház lelőhely.
H2	22.	**Kerékpáros közlekedés fejlesztése**	Orfű-Siófok kerékpárút létesítése az alábbi települések érintésével: Orfű, Magyarhertelend, Magyarszék, Komló, Siófok. E-kerékpár kölcsönző építése, működtetése, erdei mountain bike pálya kialakítása.	A tervezett kerékpárutak nyomvonal a művelési mód és a beépítettség miatt nem volt kutatható. Megjegyzendő, hogy több esetben történeti/régészeti korú utak nyomvonalán vagy annak közelében futnak, amelyeket a fejlesztésnél célszerű figyelembe venni.
H3	23.	**Gyalogos közlekedés fejlesztése**	Járda-, és padka felújítása, minőségi fejlesztése, gyalogos útvonalak, kereszteződések akadálymentesítése	A terület – beépítettsége miatt – nem volt kutatható.

A régészeti lelőhelyek a kulturális örökségünk részét képezik. Megóvásuk, tudományos kutatásuk, és a belőlük kinyerhető, társadalmunk számára és jövőnk tervezéséhez segítségül hívható tudás-anyaga mindannyiunk öröksége, amelynek megőrzése törvényben foglalt cél, és közös felelősségünk is.

Ezeknek a helyszíneknek, illetve a különböző nemű földmunkák kapcsán előkerülő régészeti örökségünk védelme érdekében a terület- és településfejlesztéssel és rendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését ezzel összhangban kell végezni. A régészeti lelőhelyeket érintő intézkedéseknek ebből kifolyólag főként megelőző, szükség esetén mentő jellegűnek kell lenniük.

A régészeti lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltüntetésre kerülnek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra. A lelőhelyek főbb adatait (név, helyrajzi szám) be kell illeszteni a Helyi Építési Szabályzat régészeti örökség védelmével vonatkozó szakaszának megfelelő helyére, illetve fel kell tüntetni a szabályozási terv térképlapjain is.

A régészeti lelőhelyek veszélyeztetettségét több kategóriába sorolhatjuk. A külterületi, mezőgazdasági és erdőgazdasági művelés alatt álló területek állapotára a gépekkel történő munkavégzés, illetve az illegális lelőhely-fosztogatás (fémkeresőzés) állandó veszélyforrást jelent. Ezzel szemben Magyarhertelend és Barátúr belterületén az építkezésekhez kapcsolódó földmunkák során lehet (közművek, alapozások, stb. építése) a lelőhelyek alkalomszerű, de nagyobb mértékű, részleges, vagy akár teljes pusztulását okozó veszélyeztetésével számolnunk.

A területhasználatnak, és a növényzeti borításnak köszönhetően számos terület (pl. belterület, erdő) korlátozottan alkalmas a régészeti terepi kutatásra, ezért a földmunkával járó beruházások, építkezések során figyelemmel kell lenni arra, hogy bárhol kerülhetnek elő eddig nem ismert régészeti lelőhelyek. A beruházóknak és a település vezetésének kiemelt figyelemmel és felelősen kell eljárnia az ilyen jellegű tevékenységek esetén, és az illetékes hatóságokkal szoros együttműködésben kell az örökségvédelem érdekeinek szem előtt tartásával tevékenykednie.

A fenti munkarész a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok, a terepi ellenőrzések, az elvégzett légirégészeti felderítés, valamint a táji adottság és azok változásának kiértékelése alapján, és a megismert fejlesztési tervek ismeretében készült. A település közigazgatási területén időközben előkerülő újabb régészeti lelőhelyekről a Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztály Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya mellett a Baranya Megyei Kormányhivatal Pécsi Járási Hivatalának Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztálya, illetve a pécsi Janus Pannonius Múzeum vezet nyilvántartást, ezért minden tervezett beruházás és nagyobb földmunkával járó tevékenység előtt javasolt az érintett területen található vagy feltételezhető régészeti lelőhelyekről tájékozódni, amellyel elkerülhető a kulturális örökség elemeinek indokolatlan veszélyeztetése és pusztulása.

6. A 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről a feladatellátást segítő részei:

I. Rész

ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

3. § A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell végezni.

4. § (1) A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása.

5. § (1) A kulturális örökség védelme közérdek, megvalósítása közreműködési jogosultságot és együttműködési kötelezettséget jelent az állami és önkormányzati szervek, a nemzetiségi szervezetek, a vallási közösségek, a civil és gazdálkodó szervezetek, valamint az állampolgárok számára.

ÉRTELMEZŐ RENDELKEZÉSEK

7. § E törvény alkalmazásában:

1. ***bennhagyás:*** földmunkával járó beavatkozás elvégzése régészeti terepmunka nélkül, amelynek feltétele igazoltan meglévő, legalább 30 centiméter vastagságú intakt, nem a beruházás során mesterségesen létrehozott talajréteg a régészeti jelenségek jelentkezési szintje felett, amely a beruházás kivitelezése során biztosítja a régészeti emlékek és leletek eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban és eredeti összefüggéseikben történő megőrzését;

2. ***beruházó:*** a magyar építészetről szóló 2023. évi C. törvény (a továbbiakban: **Méptv**.) **16. § 21. pontja** szerinti építési beruházás és a **Méptv**. **16. § 29. pontja** szerinti építési tevékenység engedélyezését kérelmező vagy azt végző természetes vagy jogi személy, illetve gazdasági társaság, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált;

3. ***elfedés:*** a feltárásra nem kerülő régészeti lelőhely, lelőhelyrész, régészeti emlék fizikai védelmét az e törvény felhatalmazása alapján kiadott kormányrendeletben meghatározott módon biztosító műszaki megoldások régészeti megfigyelés mellett történő megvalósítása, amelyek visszabonthatóak, az esetleges későbbi, teljes felületű feltárás lehetőségét nem csökkentik vagy akadályozzák;

4. ***elkerülés:*** a beruházás során a régészeti lelőhely horizontális vagy vertikális kikerülése, amely biztosítja a régészeti emlékek és leletek eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban és eredeti összefüggéseikben történő megőrzését;

5. ***előzetes régészeti dokumentáció:*** valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti lelőhelyekre és régészeti leletekre vonatkozó ismeretek, különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának megszerzésére és pontosítására

szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak, valamint a lelőhelyek elfedésének lehetőségét vizsgáló lelőhely-, illetve leletfelderítési módszerek és próbafeltárás alkalmazásával egy vagy két fázisban készült dokumentum;

6. ***feltárási projektterv:*** az előzetes régészeti dokumentáció záródokumentuma, a nagyberuházáshoz kapcsolódó valamennyi régészeti feladatellátást, annak módját, az érintett területet és annak régészeti jellemzőit, a várható kockázatokat, továbbá a nagyberuházás régészeti területi jellemzői és előkészítettsége alapján a régészeti feladatellátás területi szakaszait és a szakaszolás indokait meghatározó dokumentum, amely megnevezi a régészeti feladatellátást végző, régészeti terepmunka végzésére jogosult intézményt;

8. ***földmunka:*** kézi vagy gépi erővel végzett

a) a földfelszíntől számított 30 centimétert meghaladó, vagy

b) a lelőhely állapotromlásának és geomorfológiai adottságainak figyelembevételével ettől eltérően számított beavatkozás, ideértve a tereprendezést, depó, feltöltés, töltés kialakítását;

11. *hadtörténeti örökségi elem:* a hadtörténeti örökség ingatlan és ingó elemeinek együttese;

12. *hadtörténeti örökség ingatlan eleme:* az 1711 utáni csataterek, összecsapások helyszínei, katonai vonatkozású építmények;

13. *hadtörténeti örökség ingó eleme:* az 1711 utáni, a talajban, vízben, mesterséges vagy természetes üregben eltemetődött hadi emlékek, különös tekintettel légi, szárazföldi vagy vízi harcjárművek és egyéb katonai rendeltetésű rendszerek maradványai, továbbá a nem hősi temetési helyeken előkerült fegyver, felszerelés és egyenruha elemei, személyes, illetve használati tárgyak, valamint azok együttesei;

21. ***megelőző feltárás:*** írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás – régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes felületű feltárás –, amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul;

22. ***mentő feltárás:*** régészeti emlék vagy lelet régészeti terepmunkán kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló, azonnali beavatkozással járó régészeti feladatellátás;

23. ***nagyberuházás:*** az alábbi, földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás:

a) a bruttó 800 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,

b) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó- vagy árapasztótározó-építés, vagy

c) a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítással járó közérdekű célú beruházás;

24. ***nyilvántartott régészeti lelőhely:*** a közhiteles nyilvántartásba vett régészeti lelőhely;

27. ***próbafeltárás:*** valamely terület régészeti érintettségének megállapítása, a régészeti lelőhelyek állapotának felmérése, jellegének, térbeli kiterjedésének és rétegsorainak megállapítása, osztályozása, dokumentálása, a nyilvántartott régészeti lelőhely védetté nyilvánításának előkészítése során a lelőhelyek védelmi fokozatának megállapítása, a

próbafeltárást követő feltárás esetén a veszélyeztető források és a további feltárás módjának és mértékének meghatározása céljából végzett régészeti terepmunka;

36. ***régészeti lelőhely:*** földrajzilag körülhatárolható terület a föld felszínén, a föld vagy vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben, amelyen a régészeti emlékek és régészeti leletek történeti összefüggéseikben találhatók, ideértve

a) e törvény erejénél fogva általánosan védett,

b) fokozottan vagy kiemelten védett kategóriában miniszteri rendelettel védett,

c) e törvény értelmében általános védettsége mellett hatósági eljárás során ideiglenesen védett régészeti lelőhelyet is;

37. ***régészeti megfigyelés:*** a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése és dokumentálása, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése;

45. ***teljes felületű feltárás:*** nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti emlékek és leletek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása és dokumentálása;

II. Rész

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME

1. Fejezet

RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELME

7/A. § A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására, megőrzésére, a régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

8. § (1) A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll.

9. § A régészeti lelőhelyek területét – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy a lelőhelyek állománya ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak.

10. § (1) A régészeti emlékeket és leleteket lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni.

(2) A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A RÉGÉSZETI TEREPMUNKA

A régészeti feltárásra vonatkozó általános előírások

19. § (1) A földmunkával járó beavatkozásokkal, fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is (a továbbiakban együtt: beruházások), a régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon elkerüléssel, bennhagyással vagy elfedéssel meg kell őrizni.

(1a) A beruházó köteles tájékozódni a nyilvános védett ingatlan keresőfelületen vagy az örökségvédelmi hatóság megkeresésével arról, hogy a beruházási terület régészeti lelőhellyel érintett-e.

(2) Régészeti emlékek és leletek eredeti helyzetükből csak régészeti terepmunka keretében mozdíthatók el. A régészeti emlékek és régészeti leletek eredeti helyzetükből való elmozdítása az örökségvédelmi hatóság engedélye vagy tudomásulvétele nélkül a 4. § szerinti rongálásnak minősül.

(3) A régészeti terepmunka, illetve az elfedés költségeit – a mentő feltárás, valamint a **23/F. § (7)** bekezdésében foglalt eset kivételével – a **10. § (1)** bekezdésére figyelemmel annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

A régészeti terepmunka egyes formáira vonatkozó különleges előírások

Próbafeltárás

21. § (1) A próbafeltárás célja

a) a terület régészeti érintettségének megállapítása,

b) régészeti lelőhelyek állapotának felmérése, jellegének, térbeli kiterjedésének és rétegsorainak megállapítása,

d) megelőző feltárás esetén a veszélyeztető forrásoknak, valamint a megelőző feltárás módjának és mértékének meghatározása,

e) nagyberuházás esetén az előzetes régészeti dokumentáció munkarészeként a régészeti érintettség meghatározása.

(2) A próbafeltárást a régészeti rétegsor aljáig kell elvégezni, kivéve, ha a rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a beruházáshoz kapcsolódó földmunka mélysége nem éri el a régészeti rétegsor legfelső rétegét.

Megelőző feltárás

22. § (1) A régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén megelőző régészeti feltárást kell végezni.

(3) A nyilvántartási adatok és – ha rendelkezésre áll – az előzetes régészeti dokumentáció adatai, valamint a beruházás régészeti örökségre gyakorolt hatása alapján a védettségi fokozat figyelembevételével a hatóság – jogszabályban meghatározottak szerint – a megelőző feltárás keretében

a) régészeti megfigyelést ír elő, ha

aa) a tervezett tevékenység nem vagy csak csekély mértékben érinti a nyilvántartott régészeti lelőhelyet és a régészeti emlékeket és leleteket,

ab) a régészeti emlékek és leletek előfordulása szórványos,

ac) a beruházással kapcsolatos földmunka mélysége nem éri el a régészeti emlékek és leletek jelentkezési szintjét,

ad) a nyilvántartott régészeti lelőhely beruházással érintett területét korábban földmunkával bolygatták, vagy

ae) a beruházás műszaki jellege miatt a régészeti feladatellátás más módon nem végezhető el, kivéve, ha a beruházás műszaki jellege miatt a beruházáshoz kapcsolódó földmunka olyan kis területre terjed ki, ahol nem lehetséges a régészeti rétegsor megfigyelése és dokumentálása,

b) próbafeltárást ír elő – jogszabályban meghatározott kivételekkel –, ha

ba) előzetes régészeti dokumentáció nem áll rendelkezésre, vagy annak készítéséhez jogszabályban meghatározottak szerint nem végeztek próbafeltárást,

bb) földkiemeléssel nem járó alapozási technikával tervezett beruházás valósul meg, vagy

bc) a nyilvántartott régészeti lelőhely jellege, intenzitása, térbeli kiterjedése vagy rétegsora nem ismert,

c) teljes felületű feltárást ír elő, ha

ca) a beruházással érintett lelőhely vagy lelőhelyrész hazánk múltjának kiemelkedő fontosságú forrása, vagy

cb) a beruházás történeti településmaggal érintett lelőhely területén valósul meg,

d) teljes felületű feltárást írhat elő, ha a feltárás a tudományos ismereteket várhatóan jelentős új eredményekkel gazdagítja.

(3a) A hatóság a **(3)** bekezdés ***a)*** pontjában foglaltakon túl – jogszabályban meghatározottak szerint – a megelőző feltárás keretében régészeti megfigyelést ír elő a földmunkával érintett terület vonatkozásában abban az esetben is, ha a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény (a továbbiakban: Vet.) szerinti 132 kV-os és annál nagyobb feszültségű vezetékkel vagy berendezéssel összefüggő nagyberuházás megvalósítása érdekében szükséges földmunka kizárólag légvezeték tartóoszlopa alapjának építésére vagy bővítésére irányul. Az örökségvédelmi hatóság e döntésének meghozatala során a nyilvántartási adatok és – ha rendelkezésre áll – az előzetes régészeti dokumentáció adatai, valamint a beruházás régészeti örökségre gyakorolt hatása alapján a védettségi fokozat figyelembevételével jár el.

(4) Az örökségvédelmi hatóság a (3) bekezdés *a)–d)* pontjában meghatározott régészeti feladatokat a lelőhely különböző részei, illetve a kivitelezés különböző fázisai vonatkozásában eltérően is meghatározhatja.

(10) A megelőző feltárás költségei magukba foglalják a régészeti terepmunka terepi munkavégzésén túl – ideértve a feltárás munkafeltételeinek biztosítását is – a jogszabályban meghatározott tartalmú dokumentálás és az elsődleges leletfeldolgozás költségeit. A feltárást végző intézmény köteles a tényleges felhasználásról jogszabályban meghatározott módon elszámolni. Az elsődleges leletfeldolgozás részletes szabályait az e törvény felhatalmazása alapján kiadott miniszteri rendelet szabályozza.

23. § (1) Megelőző feltárás esetén a teljes felületű feltárást legalább az engedélyezési vagy kiviteli terv szerinti földmunkával érintett mélységig kell elvégezni azzal, hogy a földmunkával érintett mélység szintjén lévő régészeti leletek és emlékek egészét fel kell tárni.

(2) A beruházásokhoz kapcsolódó próba- és megelőző feltárások gépi földmunkájának megvalósítása a beruházó feladata, de azok szakmai irányítására a feltárást végző intézmény jogosult. Ha a beruházó nem tudja biztosítani a gépi földmunka elvégzését, akkor a feltárást

végző intézmény – a közbeszerzésekről szóló törvény szerint – gondoskodik a régészeti feladatellátáshoz kapcsolódó gépi földmunka elvégzéséről a beruházó költségére.

Előzetes régészeti dokumentáció

23/C. § (1) Nagyberuházás esetén - a **(2)** bekezdésben foglalt kivétellel - előzetes régészeti dokumentációt kell készíteni.

(2) Előzetes régészeti dokumentációnak minősül a hatástanulmány is, ha a tartalmát és az elkészítéséhez alkalmazott módszereket tekintve megfelel az előzetes régészeti dokumentáció fogalmi feltételeinek, és alkalmas az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására.

Nagyberuházáshoz kapcsolódó megelőző feltárás és elfedés

23/E. § (1) A beruházó a megelőző feltárás elvégzésére írásbeli szerződést köt, ha a megelőző feltárás elvégzésére a terület rendelkezésre áll.

(5) Nagyberuházás megvalósítása esetén a régészeti földmunka, valamint a kivitelezés földmunkái régészeti megfigyelés mellett végezhetőek.

(7) A régészeti megfigyelés során előkerülő régészeti lelőhelyek feltárási módjáról és feltételeiről jogszabályban meghatározottak szerint az örökségvédelmi hatóság dönt.

(8) Ha a nagyberuházás esetén végzett régészeti feladatellátás idő- és költséghatára a teljes felületű feltárást nem teszi lehetővé, és a beruházó nyilatkozata alapján az elfedés műszakilag megvalósítható, a lelőhely jogszabályban meghatározott módon elfedhető. A nyilvántartott régészeti lelőhely elfedése a lelőhely fizikai állapotromlását nem eredményezheti.

(9) Ha a beruházó nyilatkozata alapján az elfedés műszakilag nem valósítható meg, akkor az örökségvédelmi hatóság által előírt régészeti feladatellátást kell elvégezni.

Mentő feltárás

24. § (1) A régészeti emlékek és leletek nem tervezett előkerülése esetében gondoskodni kell azok elfedéséről. Ha az elfedésre és lelőhely-felderítés közben elvégzett dokumentálásra nincs lehetőség, mentő feltárást kell végezni. Mentő feltárás elvégzésére a 22. § (5) bekezdése szerinti intézmény jogosult.

(2) Ha nem régészeti terepmunka keretében kerül elő régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles[*]

a) az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni,

b) a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező területileg illetékes múzeum vagy a jegyző útján, vagy közvetlenül az örökségvédelmi hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére a **22. § (5)** bekezdése szerint jogosult intézményt, valamint

c) a tevékenységet szüneteltetni, továbbá a helyszín és a lelet őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a mentő feltárásra jogosult intézmény intézkedéséig gondoskodni.

2. Fejezet

HADTÖRTÉNETI ÖRÖKSÉG VÉDELME

28. § A hadtörténeti örökség elemeinek védelme kiterjed azok felderítésére, tudományos elemzésére, összegyűjtésére, nyilvántartására és megőrzésére.

29. § (1) A földben, a föld felszínén, a vizek medrében vagy máshol megtalálható és előkerülő hadtörténeti örökség ingó eleme állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll.

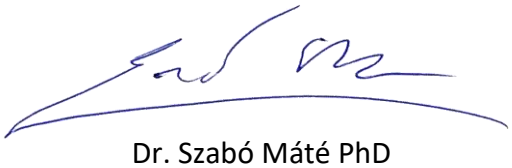
30. § (1) A hadtörténeti örökség ingatlan elemei – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben hasznosíthatóak, hogy azok állománya ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseikben az ingatlan örökségvédelmi értékét nem veszélyeztető állapotromlás ne következzen be.

(2) A hadtörténeti örökség ingatlan elemeinek megelőző régészeti feltáráson vagy a hadtörténeti örökség terepi kutatásán kívüli, váratlan előkerülése esetén a közvetlenül érintett elemek szakszerű dokumentálására irányuló azonnali beavatkozás szükséges. A hadtörténeti és régészeti örökség nyilvántartását vezető hatóság, az örökségvédelmi hatóság és a régészeti terepmunka elvégzésére jogosult intézmények útján gondoskodni kell az engedély nélküli ásatásokra vonatkozó – személyes adatot nem tartalmazó – adatok összegyűjtéséről.

31. § (1) A hadtörténeti örökség ingatlan elemeinek előkerülését a nyilvántartást vezető hatóság részére kell jelenteni és a nyilvántartást vezető hatóságnak személyes adatot nem tartalmazó nyilvántartásba kell venni.

(2) A hadtörténeti örökség ingatlan elemei e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

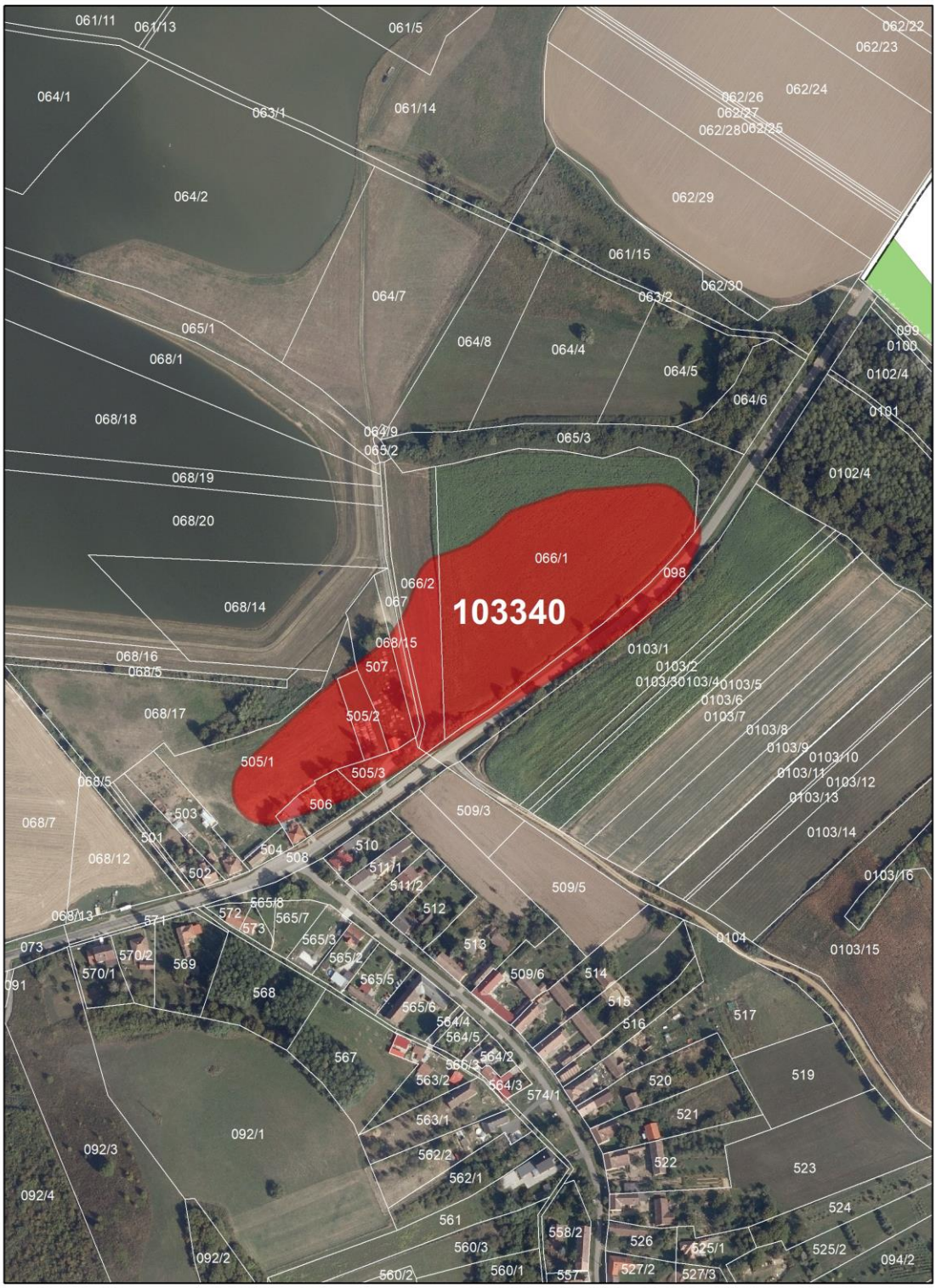
Pécs, 2026. június 2.

Dr. Szabó Máté PhD

szakértői szám: 21-503

Azonosító: 103340	**Magyarhertelend – Barátúr-Temetői-dűlő** **(hrsz: 066/1-2, 067, 068/15, 098, 505/1-3, 506, 507)**
Elemzés: Megnevezés, kor (régészeti örökség)	- telepnyom, őskor (bronzkor ?)
Védettség:	**A nyilvántartott lelőhelyek általános régészeti védettség alatt állnak.**
A lelőhely állapota, változtatási szándék ismertetése, hatáselemzés:	Jelenleg bel- és külterület. A barátúri temető, és részben a település és a főút is a lelőhely részét képezi. A lelőhely déli kiterjedése a beépítettség miatt nem határozható meg, így a földmunkák, építkezések során különös körültekintéssel kell eljárni.
Irodalom:	Magyarhertelend 2026. örökségvédelmi hatástanulmánya

Magyarhertelend - Barátúr-Temetői-dűlő
EOTR: 14-112

0 100 m

Azonosító: 103341	**Magyarhertelend – Tasonya** **(hrsz: 035/1, 040/9-27)**
Elemzés: Megnevezés, kor (régészeti örökség)	- telepnyom, őskor (bronzkor ?), középkor - Magyarhertelend középkori előzménytelepülése – Tasonya - a területen áthalad a történeti/régészeti korú pécsi főút
Védettség:	**A nyilvántartott lelőhelyek általános régészeti védettség alatt állnak.**
A lelőhely állapota, változtatási szándék ismertetése, hatáselemzés:	Jelenleg külterület.
Irodalom:	Magyarhertelend 2026. örökségvédelmi hatástanulmánya Várszegi A.: Magyarhertelend története eredetétől 1945-ig. Kézirat, 1970

Magyarhertelend - Tasonya
EOTR: 14-111

Azonosító: 103342	**Magyarhertelend – Pusztaszentegyház** **(hrsz: 041, 052/32-35)**
Elemzés: Megnevezés, kor (régészeti örökség)	- középkor - Barátúr középkori előzménytelepülésének templomos hely – Szent Márton templom
Védettség:	**A nyilvántartott lelőhelyek általános régészeti védettség alatt állnak.**
A lelőhely állapota, változtatási szándék ismertetése, hatáselemzés:	Jelenleg külterület.
Irodalom:	Magyarhertelend 2026. örökségvédelmi hatástanulmánya Várszegi A.: Barátúr története eredetétől 1945-ig. Kézirat, 1970

Magyarhertelend - Pusztaszentegyháza
EOTR: 14-111/14-112

0 100 m